

EVOLUȚIA ATITUDINII DE INDEPENDENȚĂ A ROMÂNIEI ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI TRATATULUI DE LA VARȘOVIA ÎN PERIOADA 1958-1965

Dr. Petruța Vătăman *

Abstract

Although it's passed over two decades since the dissolution of the Warsaw Pact and the period of nearly 36 years of the Organization has been a subject of interest for reputed Romanian and others historians, today there are still a number of different interpretations of the status and position of Romania in the Warsaw Pact. Thus, according to some of them, Romania's attitude towards certain political, economic and military crises within the Alliance putting into question the loyalty of Romania in relation to the other Member States of the Organization. This study therefore attempts to identify controversial issues and through systematic and consistent analysis of documents from archives and other sources of information available to contribute to the shaping of a real picture of the evolution of Romania's independent attitude within the Warsaw Treaty Organization during 1958 -1965 period.

Keywords: Berlin Crisis; Cuban Missile Crisis; *Declaration of April 1964*; political, economic and military crises; Romania's independent attitude; Sino-Soviet split; Warsaw Treaty Organization.

1. Aspecte generale privind evoluția atitudinii de independență a României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia

În perioada 1958-1965, poziția României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia a evoluat de la sprijinirea necondiționată a inițiativelor Uniunii Sovietice, la o atitudine prudentă și precaută, pentru ca în final să se producă o distanțare față de Moscova, care, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, a culminat cu opoziția și criticarea unor demersuri sovietice.

În lunile care au urmat plecării trupelor sovietice din România, relațiile româno-sovietice au evoluat într-un cadru stabil, liderii comuniști de la București continuând să-și afirme loialitatea față de Moscova. Chiar și în contextul apariției primelor divergențe în cadrul C.A.E.R. (1959) cu privire la integrarea economică și specializarea pe ramuri a statelor membre, conducerea de la București a evitat să forțeze o ruptură cu Uniunea Sovietică, mai ales că, în cadrul „relațiilor de colaborare frățească”, C.C. al P.C.U.S. se declarase de acord cu construcția combinatului siderurgic de la Galați și, în plus, se angajase să livreze cantități însemnate de cărbuni cocsificabili, cocs metalurgic, minereu de fier și fontă.

* Vice-Președinte al Societății Române pentru Promovarea Științei, Educației și Culturii (SRPSEC) – București, România (e-mail: petrutavataman@yahoo.com)

Atitudinea pro-sovietică a conducerii de la București a fost reconfirmată la Congresul al III-lea al P.M.R. din iunie 1960, ocazie cu care Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost extrem de elogios la adresa Uniunii Sovietice, mulțumind „C.C. al P.C.U.S., guvernului sovietic și tovarășului Hrușciov personal, pentru ajutorul prietenesc acordat”¹ În plus, în momentul când Nikita Hrușciov a criticat dur conducerea P.C. Chinez (atât în cadrul discursului său, cât și în „scrisoarea de informare” pe care sovieticii au transmis-o celorlalte delegații sosite la București), Gheorghe Gheorghiu-Dej a susținut poziția Moscovei arătând că aceasta nu dorea să-i convingă pe chinezi că greșesc, ci urmărea să ofere celorlalte „partide frățești” o viziune coerentă, bine argumentată, asupra abaterilor ideologice de care se făcea vinovată conducerea P.C.C. și a pericolului pe care acestea le reprezentau pentru unitatea mișcării comuniste și pentru pacea mondială.²

Odată cu criza Berlinului (1961) și criza rachetelor din Cuba (1962) au început să apară primele opinii diferite ale conducerii de la București, dar cu toate acestea România a susținut pozițiile sovietice. Ca urmare a dorinței sovieticilor de adâncire a integrării economice a țărilor din C.A.E.R (1962-1963) au apărut primele divergențe româno-sovietice și, pe măsură ce relațiile cu Uniunea Sovietică se deteriorau, s-a produs o apropiere a României față de statele occidentale și, totodată, o îmbunătățire a realțiilor bilaterale cu China.

Manifestările de independență ale României față de Uniunea Sovietică au culminat cu adoptarea „Declarației din aprilie” (1964), document prin care au fost stabilite liniile de forță ale politicii externe românești.

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în martie 1965, și preluarea treptată a puterii în partid și în stat de către Nicolae Ceaușescu nu au adus schimbări acestor coordonate, noul lider de la București punând accentul pe necesitatea păstrării independenței și a egalității în drepturi a tuturor statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Astfel, noua postură de „aliat rebel” i-a permis României să ia tot mai deschis poziție față de modul în care Uniunea Sovietică înțelegea să folosească în interes propriu Organizația Tratatului de la Varșovia.

2. Poziția României față de criza Berlinului (1961)

Problema germană a reprezentat o sursă de tensiune între sovietici și statele occidentale chiar de la terminarea celui de-al doilea război mondial, „Blocada Berlinului”, desfășurată în perioada iunie 1948 - mai 1949, fiind una din primele crize majore internaționale.

Înființarea Organizației Atlanticului de Nord (4 aprilie 1949) și, mai apoi, apariția Republicii Federale Germania (24 mai 1949) și a Republicii Democrate Germane (7 octombrie 1949) au făcut ca tensiunile să rămână la cote înalte, anii următori fiind marcați de divergențele asupra reglementării problemei germane, în special datorită dorinței Uniunii Sovietice de a se semna tratate de pace cu ambele state germane, prin aceasta urmărindu-se legitimarea Republicii Democrate Germane.

¹ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul C.C. al P.M.R. cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al II-lea și Congresul al III-lea cu privire la planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960-1965 și la schița planului economic de perspectivă pe 15 ani – 20 iunie 1960*, București, Editura Politică, 1960, p. 35.

² Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011, pp. 235-236.

Odată cu înființarea Organizației Tratatului de la Varșovia, problema încheierii unor tratate de pace cu cele două state germane și soluționarea problemei Berlinului de Vest au fost discutate de mai multe ori la reuniunile Comitetului Politic Consultativ.

În acest sens, la consfătuirea Comitetului Politic Consultativ de la Moscova (24 mai 1958), a fost făcută publică o declarație în care se arăta că: „Statele participante la Tratatul de la Varșovia înțeleg pe deplin năzuințele poporului german îndreptate spre lichidarea scindării țării și sunt adepte ale restabilirii unității Germaniei și formării unui stat german democratic și iubitor de pace [...] și împărtășesc întru totul punctul de vedere al guvernului sovietic ca o conferință la nivel înalt să examineze acea parte a problemei germane pentru care cele patru puteri poartă răspunderea și anume problema Tratatului de pace cu Germania”³.

De asemenea, la consfătuirea Comitetului Politic Consultativ de la Varșovia (28 aprilie 1959), participanții și-au exprimat convingerea că: „Rezolvarea a două dintre cele mai acute și importante probleme ale contemporaneității – încheierea Tratatului de pace cu Germania și lichidarea regimului de ocupație în Berlinul occidental – va pune pe o bază trainică cauza păcii în Europa [...] continua amânare a reglementării pașnice cu Germania ca și a rezolvării problemei Berlinului nu poate decât să ducă la intensificarea pericolului de război în Europa”⁴.

Începând cu anul 1960, presiunea sovietică pentru încheierea Tratatului de pace cu Germania a devenit tot mai mare, fapt ce reiese din declarația făcută publică la consfătuirea Comitetului Politic Consultativ de la Moscova (4 februarie 1960), conform căreia: „În timp ce Republica Democrată Germană își exprimă dorința deplină de a începe oricând tratative și de a încheia Tratatul de pace, celălalt stat german – Republica Federală Germania – se împotrivesc încheierii acestui tratat [...] s-a creat astfel o situație anormală, fără precedent, în care un stat succesori al părții învinse, al agresorului care a capitulat necondiționat acum 15 ani, refuză să semneze Tratatul de pace”⁵. În plus, în Declarație se arăta că: „Statele participante la Tratatul de la Varșovia doresc să ajungă la o reglementare pașnică cu Germania și aceasta înseamnă semnarea Tratatului de pace, care, în condițiile actuale poate fi semnat de cele două state germane. Totodată, ele nu pot fi de acord ca rezolvarea acestor probleme să fie amânată la infinit, ceea ce ar putea numai să încurajeze forțele militariste și revanșarde din Germania occidentală. Dacă eforturile îndreptate spre încheierea Tratatului de pace cu cele două state germane nu vor găsi sprijin, și rezolvarea acestei probleme se va lovi de încercări de târăgănare, statele reprezentate la actuala consfătuire nu vor avea altă soluție decât aceea de a încheia, împreună cu celelalte state care vor fi gata să facă aceasta, Tratatul de pace cu Republica Democrată Germană și, pe aceasta bază, să rezolve problema Berlinului occidental”⁶.

Pe acest fundal, între 3-5 iunie 1961, la Viena, a avut loc întâlnirea dintre John F. Kennedy (proaspăt ales președinte al S.U.A.) și Nikita Hrușciov, ocazie cu care pe lângă problema relațiilor dintre cele două țări au fost abordate și probleme legate de încetarea experiențelor nucleare, dezarmarea și situația Germaniei. Întâlnirea nu s-a soldat cu

³ *** *Tratatul de la Varșovia (1955-1980)*, București, Editura Politică, 1981, pp. 167-168.

⁴ *Ibidem*, pp. 176-177.

⁵ *** *Tratatul de la Varșovia (1955-1975)*, București, Editura Politică, 1976, p. 88.

⁶ *Ibidem*, pp. 92-93.

rezultate notabile, fiind totuși necesară după spusele celor doi care, conform comunicatului final destul de evaziv, „au căzut de acord să mențină contactul în toate problemele care prezintă interes pentru cele două țări și pentru întreaga lume”⁷.

Mai multe amănunte despre această întâlnire au fost date de J.F. Kenedy care, la 6 iunie 1961, a ținut un discurs la Casa Albă cu privire la călătoria sa în Europa. Referindu-se la întâlnirea sa cu N. Hrușciov de la Viena, J.F. Kenedy a arătat că au fost două zile „foarte sobre” în care nu au existat „vreo lipsă de politețe, ieșiri temperamentale, amenințări sau ultimatumuri de nicio parte, niciun avantaj sau vreo concesie nu au fost câștigate sau date, nicio decizie majoră nu a fost planificată sau luată, niciun progres spectaculos nu a fost fie atins sau pretins”. Mai mult, președintele american a subliniat că în urma discuțiilor cu liderul sovietic a constatat că aveau „puncte de vedere complet diferite asupra ceea ce e bine și ceea ce e rău, a ceea ce este o problemă internă și ceea ce este agresiune și, mai presus de toate, concepte total diferite asupra situației prezente a lumii și a direcției în care ar trebui să se îndrepte”. Tema cea mai sensibilă a discuției a fost cea legată de problema Germaniei și a Berlinului occidental. Referindu-se la aceste aspecte, J.F. Kenedy arăta: „I-am spus-o clar domnului Hrușciov că securitatea Europei de Vest și, prin urmare, propria noastră securitate sunt profund legate de prezența noastră și drepturile noastre de acces la Berlinul de Vest, că aceste drepturi se bazează pe lege și nu pe suferință, și că noi suntem determinați de a menține aceste drepturi cu orice risc, îndeplinindu-ne astfel obligația noastră față de oamenii din Berlinul de Vest, precum și dreptul lor de a-și alege propriul viitor”⁸.

Ceea ce nu a spus J.F. Kenedy este că, în timpul întâlnirii de la Viena, N. Hrușciov i-a înmănat două memorandumuri: unul legat de încetarea experiențelor cu arme atomice, iar celălalt privind încheierea tratatului de pace cu Germania și reglementarea pe această cale a problemei Berlinului occidental. Conform memorandumului cu privire la problema germană „pentru ca reglementarea pașnică să nu se târăgăneze este necesar să se fixeze o perioadă de timp de cel mult șase luni, această perioadă fiind absolut suficientă pentru un contact între Republica Federală Germania și Republica Democrată Germană și pentru tratativele între ele”. În plus, în document se arăta că „Guvernul sovietic va manifesta maximum de bunăvoință pentru ca problema tratatului de pace german să fie rezolvată potrivit unei înțelegeri reciproce între S.U.A. și Uniunea Sovietică și celelalte țări interesate [...] dacă însă S.U.A. nu vor manifesta înțelegere pentru necesitatea încheierii unui tratat de pace, vom regreta aceasta deoarece tratatul de pace, a cărui amânare în continuare ar fi imposibilă și primejdioasă, vom fi nevoiți să-l semnăm nu cu toate statele ci doar cu acele state care vor dori să-l semneze”⁹.

În zilelele care au urmat N. Hrușciov a menținut presiunea pentru semnarea tratatului de pace cu Germania și, în cadrul unui discurs, a declarat că „acum orice război, dacă ar începe ca un război obișnuit nenuclear, se poate transforma într-un război distrugător în care să se folosească arme rachetă și arme nucleare. Pe demenții care împing la război, popoarele trebuie să-i pună în cămașă de forță [...] Noi suntem pentru reglementarea

⁷ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5189/8 iunie 1961.

⁸ *John F. Kennedy report to the American People on Returning From Europe, June 6, 1961* - <http://www.jfklink.com/speeches/jfk/publicpapers/1961>

⁹ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5192/11 iunie 1961.

pașnică a litigiilor dintre state. Totuși, suntem în stare să ripostăm cum se cuvine la orice violență și avem cu ce să ne apărăm interesele”¹⁰.

În paralel cu presiunea exercitată de N. Hrușciiov pentru semnarea tratatului de pace, liderul est-german Walter Ulbricht a avut o serie de inițiative în care a completat punctul de vedere sovietic. Astfel, la 28 iunie 1961, în calitate de președinte al Consiliului de Stat al R.D.G., W. Ulbricht a adresat o telegramă președintelui Bundestagului (Eugen Gerstenmaier) și cancelarului vest-german (Konrad Adenauer) în care solicita „începerea imediată a tratatelor între reprezentanții celor două state germane în problema reglementării pașnice și reunificării Germaniei”. În finalul telegramei se arăta că „nu trebuie pierdut din nou un mare prilej pentru națiunea germană așa cum, din nefericire pentru poporul german, s-a întâmplat prea des în istoria Germaniei”¹¹.

La 6 iulie 1961, W. Ulbricht a făcut o declarație în Camera Populară a R.D.G. în care arăta că „dacă guvernul vest-german va continua să ducă o politică periculoasă, tratatul va fi semnat numai cu R.D.G.”¹². În același sens, la începutul lunii august 1961, W. Ulbricht a acordat un interviu ziarului englez „Evening Standard” în care afirma că „adevăratele primejdii pentru pace în întreaga lume o constituie situația din Germania occidentală, pregătirile care se fac în această țară de către imperialiști în vederea unui război revanșard”. Fiind întrebat dacă există vreo primejdie de a închide frontierele din partea R.D.G., W. Ulbricht a negat o astfel de posibilitate.¹³

În aceeași perioadă a avut loc consfătuirea de la Moscova a primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din țările participante la Tratatul de la Varșovia (3-5 august 1961), ocazie cu care a fost lansat un adevărat ultimatum cu privire la problema germană. Conform Declarației dată publicității: „Toți participanții la consfătuire au exprimat părerea unanimă că problema încheierii Tratatului de pace cu Germania și a normalizării pe această bază a situației din Berlinul occidental s-a copt de mult și că rezolvarea ei nu suferă amânare. S-a subliniat că a tărgăna la infinit încheierea Tratatului de pace cu Germania înseamnă a contribui conștient la agravarea primejdiei unui nou război în Europa și nu numai în Europa [...] Consfătuirea a exprimat hotărârea neclintită a tuturor participanților de a obține încă de anul acesta reglementarea pașnică cu Germania. Totodată, s-a hotărât în unanimitate că dacă puterile occidentale vor continua să se eschiveze de la încheierea Tratatului de pace cu Germania, statele interesate vor fi nevoite să încheie Tratatul de pace cu Republica Democrată Germană, tratat care va închide capitolul războiului trecut și va asigura condițiile pentru stabilizarea situației în această parte a Europei”¹⁴.

La 3 august 1961, Andrei A. Gromyko (ministrul Afacerilor Externe al U.R.S.S.) a înmânat ambasadorilor S.U.A., Marii Britanii și Franței la Moscova trei memorandumuri cu conținut asemănător în care guvernul sovietic arăta că „în văzul tuturor, Germania occidentală se transformă într-un focar de primejdie de război în Europa” și ar fi periculos să se treacă cu vederea faptul că „Republica Federală Germania dispune de forțe armate și

¹⁰ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5197/16 iunie 1961.

¹¹ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5210/29 iunie 1961.

¹² *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5218/7 iulie 1961.

¹³ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5245/3 august 1961.

¹⁴ ****Tratatul de la Varșovia (1955-1975)*, București, Editura Politică, 1976, p. 102.

armamente mai mult decât suficiente pentru a provoca un conflict militar general”. Totodată, A. Gromyko a trimis un memorandum și guvernului vest-german în care se arăta că „din moment ce guvernul R.F.G. continuă să refuze tratativele cu guvernul R.D.G. și răspunde la toate propunerile de colaborare printr-o politică de dușmănie și ură, singura concluzie ce se poate trage este că sub lozinca autodeterminării se ascunde intenția de a impune R.D.G. regimul care există în Germania occidentală”. Pentru a elimina orice dubiu în ceea ce privea intențiile sovietice, în continuare se arăta că „speranțele în subminarea sau înghițirea R.D.G. sunt o iluzie, și încă o iluzie extrem de primejdioasă [...] ar fi cazul ca guvernul federal să înțeleagă, o dată pentru totdeauna, că R.D.G. este prietena și aliata U.R.S.S. care este gata oricând să-i vină în ajutor cu întreaga sa forță pentru apărarea drepturilor ei suverane și a orânduirii ei sociale, împotriva atentatelor și uneltirilor din orice parte, împotriva oricărei agresiuni”¹⁵.

Pentru a forța cumva liderii statelor occidentale să accepte semnarea tratatului de pace cu Germania, la 7 august 1961, N. Hrușciov a ținut un discurs în care arăta că: „În prezent puterile occidentale împing lumea spre o limită periculoasă și nu trebuie considerată exclusă ivirea unei primejdii de atac militar al imperialiștilor împotriva statelor socialiste [...] dacă într-adevăr va veni un moment când imperialismul se va hotărî să întreprindă o acțiune nebunească și va deslănțui o aventură militară, s-ar putea crea o situație foarte periculoasă pentru întreaga lume”¹⁶.

A doua zi după discursul lui N. Hrușciov, Gheorghe Gheorghiu-Dej, aflat în vizită în Uniunea Sovietică, după ce a elogiat „gloriosul Partid Comunist al Uniunii Sovietice, organizatorul mărețelor și istoricelor victorii ale poporului sovietic în frunte cu înflăcăratul luptător pentru cauza comunismului și păcii în lumea întreagă, scumpul nostru Nikita Sergheevici Hrușciov” a declarat că Republica Populară Română „împărtășește pe deplin și sprijină întrutotul propunerile realiste ale Uniunii Sovietice”, care ridică „o barieră în calea unor noi aventuri agresive ale militarismului vest-german, contribuind astfel la însănătoșirea atmosferei în Europa și în întreaga lume”¹⁷.

Eforturile concertate ale liderilor din statele socialiste pentru semnarea tratatului de pace cu Germania au făcut ca presiunea să devină din ce în ce mai puternică, punctul culminant în problema germană având loc la 13 august 1961, la consfătuirea de la Berlin a guvernelor din statele participante la Tratatul de la Varșovia. Cu această ocazie s-a adoptat o declarație în care se arăta că în ciuda eforturilor depuse „la propunerile de pace ale țărilor socialiste, puterile occidentale răspund cu intensificarea pregătirilor militare, cu ațâțarea isteriei de război și cu amenințarea de a folosi forța militară”. În consecință, având în vedere „activitatea subversivă împotriva R.D.G. și a tuturor celorlalte țări ale comunității socialiste”, participanții la reuniune au propus „Camerei Populare și guvernului R.D.G., tuturor oamenilor muncii din Republica Democrată Germană să introducă la granițele cu Berlinul occidental măsuri de natură să împiedice în mod cert activitatea subversivă împotriva țărilor lagarului socialist și prin care să se asigure în jurul întregului teritoriu al Berlinului occidental, inclusiv la granița sa cu Berlinul democrat, o pază sigură și un control eficient”¹⁸.

¹⁵ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5248/6 august 1961.

¹⁶ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5251/9 august 1961.

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ ****Tratatul de la Varșovia (1955-1980)*, București, Editura Politică, 1981, pp. 200-202.

Drept urmare, Consiliul de Miniștri al R.D. Germane a hotărât să adopte unele măsuri pentru „asigurarea păcii în Europa, pentru apărarea Republicii Democrate Germane și în interesul securității statelor lagărului socialist”. Conform hotărârii Consiliul de Miniștri al R.D. Germane, „pentru împiedicarea acțiunilor ostile a forțelor revanșarde și militariste din Germania occidentală și Berlinul occidental se introduce la granițele R.D. Germane, inclusiv la granița cu sectoarele occidentale ale Marelui Berlin, controlul care se exercită de obicei la granițele oricărui stat suveran [...] la granițele Berlinului occidental trebuie să se asigure o pază de nădejde și un control eficient pentru a închide calea activităților subversive”. Punerea în aplicare a acestei hotărâri a revenit ministrului Afacerilor Interne, ministrului Transporturilor și primarului Marelui Berlin, hotărârea urmând a fi în vigoare până la semnarea tratatului de pace¹⁹.

Principala măsură adoptată în baza hotărârii Consiliului de Miniștri al R.D.G. s-a materializat în construirea, începând cu data de 13 august 1961, a ceea ce avea să fie cunoscut ca „Zidul Berlinului”. În prima fază au fost baricadate străzile care se întindeau de-a lungul traseului frontierei pentru a împiedica trecerea oricărui vehicul și, mai apoi, a fost ridicat un gard de sârmă ghimpată care cu timpul s-a transformat într-un zid în toată regula. Bariera a divizat, fizic, orașul și a încercuit, practic, Berlinul Occidental.

Ca urmare a măsurii luate de Consiliul de Miniștri al R.D.G., la 17 august 1961, guvernele S.U.A., Marii Britanii și Franței au trimis o notă comună de protest guvernului sovietic în care se arăta că măsura de securizare a liniei de demarcație între sectoarele vestice și sectorul sovietic ale Berlinului este ilegală și constituie o violare a înțelegerii quadripartite de la New York din 4 mai 1949 și a deciziei Consiliului Miniștrilor de Externe ai celor Patru Puteri de la Paris din 20 iunie 1949, care garantau libertatea de circulație în interiorul Berlinului. În plus, această linie de demarcație nu este o frontieră de stat, iar pretenția că sectorul sovietic din Berlin face parte din așa-numita „Republica Democrată Germană” și că Berlinul este situat pe teritoriul său este, în sine, o încălcare a angajamentului luat de U.R.S.S. în acordul cu privire la zonele de ocupație și administrare a „Marelui Berlin” semnat la 12 septembrie 1944. Din acest motiv, guvernul S.U.A. considera că guvernul sovietic poartă întreaga responsabilitate și îi solicita să pună capăt acestor măsuri ilegale care puteau conduce la sporirea tensiunii existente și la alte pericole²⁰.

A doua zi, guvernul sovietic a adresat o notă de răspuns celor trei guverne în care se arata că „Berlinul de Vest a fost transformat într-un centru de activități diversioniste și subversive și spionaj, într-un centru de provocări politice și economice împotriva R.D.G., a Uniunii Sovietice, și a altor țări socialiste” motiv pentru care guvernul sovietic „înțelege și sprijină întrutotul acțiunile Guvernului Republicii Democrate” și, totodată, respinge în mod categoric protestul cuprins în nota celor trei guverne ca fiind lipsit de teme²¹.

În ceea ce privește poziția României față de măsurile luate de guvernul R.D.G., într-un discurs ținut cu ocazia zilei de 23 august 1961, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că: „Republica Democrată Germană a luat un șir de măsuri pe deplin justificate, care au

¹⁹ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5256/14 august 1961.

²⁰ *Note from the governments of France, Great Britain and the United States to the USSR government, 17 August 1961* - <http://www.chronik-der-mauer.de>

²¹ *Note from the USSR government to the governments of France, Great Britain and the United States, 18 August 1961* - <http://www.chronik-der-mauer.de>

provocat o mare iritație în rândurile militariștilor vest-germani și ale sprijinitorilor lor care răspund cu zăngănit de arme și intensificarea războiului rece [...] Limbajul de forță și încercările de intimidare nu au avut niciun efect asupra țărilor lagărului socialist, care dispun de tot ce este necesar pentru a da riposta cuvenită oricărui agresor”²².

În zilele care au urmat, disputele în jurul crizei Berlinului s-au accentuat, motiv pentru care atât N.A.T.O., cât și Organizația Tratatului de la Varșovia au luat măsuri pentru creșterea capacității de luptă a forțelor din zonă.

Astfel, în perioada 8-9 septembrie 1961, la Varșovia, a avut loc consfătuirea miniștrilor Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia (cu participarea șefilor Marilor State Majore ale armatelor din aceste state), ocazie cu care a fost luată hotărârea de „întărire continuă a capacității de apărare a țărilor participante la Tratatul de la Varșovia”, șefii Marilor State Majore fiind însărcinați să elaboreze „măsuri practice” în acest sens²³.

Drept urmare, în baza celor stabilite la această consfătuire, României i s-a cerut, fără consultarea prealabilă a forurilor naționale abilitate, să ia unele măsuri, printre care: mobilizarea unor unități și mari unități (ceea ce însemna sporirea efectivelor cu circa 12.000 militari), executarea de aplicații cu trupe și aplicații de Stat Major, deplasarea unor mari unități din garnizoanele permanente în alte locații.²⁴

Cu toate acestea, conducerea de la București și-a arătat din nou loialitatea față de Uniunea Sovietică, acceptând fără rezerve hotărârile luate. Mai mult, Gheorghe Gheorghiu-Dej a făcut unele declarații menite să elimine orice echivoc cu privire la poziția României. Astfel, aflat într-o vizită de prietenie în R.P. Ungară, Gheorghiu-Dej arăta că România „sprijină întrutotul hotărârea guvernului sovietic de a efectua explozii experimentale cu arme nucleare, această măsură având ca scop preîntâmpinarea catastrofei spre care dușmanii păcii și civilizației încearcă să împingă omenirea”. În plus, România, ca membră a Tratatului de la Varșovia, „își va aduce și în viitor contribuția la întărirea continuă a capacității de apărare a marelui lagăr al socialismului”²⁵.

3. Poziția României față de criza rachetelor din Cuba (1962)

3.1. Cauzele crizei cubaneze

Începând cu ianuarie 1959, odată cu preluarea puterii de către Fidel Castro în Cuba, relațiile dintre Statele Unite și Cuba s-au deteriorat progresiv, mai ales după ce, ca răspuns la embargoul economic american, guvernul cubanez a semnat la 13 februarie 1960 un acord comercial cu Uniunea Sovietică.

În perioada care a urmat, tensiunile dintre cele două țări au sporit, mai ales că, la numai câteva zile de la doborârea avionului de spionaj american U-2 de către sovietici, la 8 mai 1960 au fost stabilite relații diplomatice între Cuba și Uniunea Sovietică.

Ca răspuns la decizia administrației americane de a sista importul de zahăr din Cuba, la 6 iulie 1960, au fost naționalizate toate bunurile americane de pe teritoriul cubanez, fapt ce a tensionat și mai mult situația.

²² *Scântea*, Anul XXX, nr. 5265/23 august 1961.

²³ *** *Tratatul de la Varșovia (1955-1975)*, București, Editura Politică, 1976, pp. 107-108.

²⁴ Constantin Olteanu, Alesandru Duțu, Constantin Antip, *op. cit.*, p. 61.

²⁵ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5283/10 septembrie 1961.

Arătându-și susținerea față de Cuba, într-un discurs ținut la 9 iulie 1960, Nikita Hrușciov a criticat dur „imperialismul american” și a asigurat că „popoarele din țările socialiste vor ajuta frații cubanezi în afirmarea independenței lor și zădărnicierea blocadei economice declarate împotriva Cubei de către Statele Unite ale Americii”. În plus, liderul sovietic a chemat la „vigilență împotriva intrigilor imperialiștilor americani” arătând că blocada economică impusă de „monopoliștii americani” poate fi preludiul unei intervenții împotriva Cubei²⁶.

Situația din Cuba a generat tensiuni și în cadrul celei de-a XV-a sesiuni a Adunării Generale a Națiunilor Unite²⁷. În discursul ținut pe 26 septembrie 1960, Fidel Castro a denunțat imperialismul american și l-a atacat direct pe președintele american arătând că „dacă Kennedy nu era un milionar analfabet și ignorant (în acest moment fiind întrerupt de apaluze) el ar înțelege că nu este posibil să se efectueze o revoluție susținută de proprietari împotriva țăranilor în munți, și că, de fiecare dată când imperialismul a încercat să încurajeze grupurile contrarevoluționare, acestea au fost capturate de către milițiile formate din țărani în doar câteva zile. Dar el pare să fi citit un roman, sau să fi văzut un film la Hollywood, despre gherile, și el crede că este posibil să se desfășoare un război de gherilă într-o țară în care relațiile dintre forțele sociale sunt ceea ce sunt în Cuba”²⁸.

Disputa în ceea ce privește Cuba a continuat și, la 3 ianuarie 1961, S.U.A. au rupt relațiile diplomatice cu Cuba, după ce în prealabil guvernul cubanez ceruse administrației americane să-și reducă personalul Ambasadei S.U.A. în termen de 48 de ore.

Ca urmare a ruperii relațiilor diplomatice dintre cele două țări, la 4 ianuarie 1961, V.A. Zorin (reprezentantul Uniunii Sovietice în Consiliul de Securitate al O.N.U.) a declarat că „dacă Consiliul de Securitate nu se va ridica în apărarea Cubei, dacă el nu va lua măsuri pentru a împiedica agresiunea Statelor Unite împotriva Cubei, dacă această agresiune va avea totuși loc, Cuba nu va rămâne izolată, ci se va bucura de un sprijin efectiv din partea țărilor cărora le este scumpă apărarea libertății și dreptății”²⁹.

Preluarea funcției de președinte al S.U.A. de către John F. Kennedy (20 ianuarie 1961) a lăsat impresia unei destinderi între cele două țări, guvernul de la Havana arătând prin vocea lui Che Guevara că „datoria ne impune acum să așteptăm și să vedem ce se întâmplă”³⁰.

²⁶ Nikita Khrushchev: *Speech to the RFSR Teacher's Congress - on Cuba, Moscow, July 9, 1960* - <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1960khrushchev-cuba1.html>

²⁷ În cadrul acestei sesiuni a Adunării Generale a O.N.U., la 12 octombrie 1960, a avut loc un episod antologic care l-a avut ca protagonist pe Nikita Hrușciov. La intervenția delegatului filipinez Lorenzo Sumulong care își exprima nedumerirea cum poate Uniunea Sovietică să condamne imperialismul capitalist occidental, atâta vreme cât ea însăși face un lucru similar în Europa de Est, N. Hrușciov l-a întrerupt spunându-i că este „o jigodie și un lacheu al imperialiștilor”, după care și-a scos un pantof din picior și a început să bată cu el în masă. După incidentul cu pantoful, Eduard Mezincescu, adjunctul ministrului român de Externe, a luat cuvântul și i-a cerut președintelui ședinței Frederick Boland (reprezentantul Irlandei) să recunoască protestele lui N. Hrușciov și să-l aducă la ordine pe delegatul filipinez arătând că nu este permis nimănui „să lanseze calomniile la adresa țărilor membre ale Organizației Națiunilor Unite, care se bucură de independență suverană și care au drepturi egale în calitate de membre ale acestei organizații”.

²⁸ *Speech of Fidel Castro at the U.N. General Assembly, September 1960* - <http://lanic.utexas.edu/project/castro/1960/>

²⁹ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5036/7 ianuarie 1961.

³⁰ Claude Delmas, *Crizele din Cuba (1961-1962)*, București, Editura Corint, 2003, p. 40.

Așteptarea nu a fost prea lungă, intențiile noii administrații de la Washington au devenit clare odată cu publicarea, la 3 aprilie 1961, de către Departamentul de Stat al S.U.A. a unui document intitulat „*White Paper on Cuba*” în care Fidel Castro era acuzat că a instituit o „dictatură represivă” și a pus țara „la dispoziția blocului sino-sovietic” pentru inițierea unui atac împotriva întregului sistem inter-american. În consecință, S.U.A. chemau Cuba „să rupă legăturile sale cu mișcarea comunistă internațională” și să „restabilească demnitatea” revoluției cubaneze originale, exprimându-și încrederea că „poporul cubanez, cu pasiunea lui pentru libertate, va continua să depună eforturi pentru Cuba liberă”³¹.

În paralel, administrația americană a sprijinit în secret refugiații cubanezi anticastriști pentru pregătirea unei invazii în Cuba, prin aceasta dorindu-se stabilirea unui cap de pod pe teritoriul cubanez și invocarea faptului că o parte a Cubei ar fi fost eliberată, fapt ce ar fi permis constituirea unui guvern care ar fi fost recunoscut de S.U.A. și alte state din zonă.

Operațiunea a fost declanșată la 15 aprilie 1961 printr-un bombardament menit să distrugă bazele aeriene cubaneze și depozitele de muniții. Raidul aerian s-a soldat cu distrugerii importante și victime, fapt ce l-a făcut pe Fidel Castro să decreteze mobilizarea tuturor unităților combatante ale armatei revoluționare și ale miliției și, în același timp, să solicite delegației cubaneze la Națiunile Unite să depună o plângere împotriva S.U.A. pentru „agresiune directă împotriva Cubei”. Totodată, guvernul cubanez a adoptat o declarație în care se arăta că „este vorba de lașitatea unui atac prin surprindere comis de imperialism împotriva țării noastre”³².

Evenimentele care au urmat și-au pus aprenta asupra evoluției viitoare a crizei. Astfel, conform unei operațiuni orchestrate de C.I.A. , la 17 aprilie 1961, a avut loc debarcarea exilaților cubanezi anticastriști din Golful Porcilor (*Bahía de Cochinos*) care s-a soldat cu un eșec răsunător, peste numai două zile toți participanții la această operațiune fiind uciși sau capturați de către forțele guvernamentale cubaneze.

Atacul împotriva Cubei a stârnit proteste vehemente din partea Uniunii Sovietice și a celorlalte state socialiste. Astfel, la 18 aprilie 1961, guvernul sovietic a adoptat o declarație în care a condamnat atacarea Cubei și a arătat că „dacă intervenția armată în treburile poporului cuban nu va fi curmată, guvernul sovietic își rezervă dreptul să ia împreună cu alte țări toate măsurile pentru a se acorda Republicii Cuba ajutorul necesar”³³.

În același timp, N. Hrușciov i-a trimis un mesaj președintelui american John F. Kennedy în care își arăta „legitima indignare” și îl atenționa că „nu este prea târziu pentru a evita ireparabilul”, în acest sens mai având posibilitatea de a „nu îngădui ca flacăra războiului, aprinsă de intervenționistii din Cuba, să se transforme într-un incendiu a cărui înăbușire va fi cu neputință”. În încheierea mesajului său, N. Hrușciov l-a avertizat pe J. F. Kennedy că

³¹ În timpul unei conferințe de presă din 12 aprilie 1961, Președintele Kennedy a fost rugat să comenteze dacă, în conformitate cu Cartea Albă, Fidel Castro este considerat un comunist. În răspunsul său, președintele american a afirmat: „Eu nu aș vrea să-l caracterizez domnul Castro, ci aș vrea să spun că, prin propriile sale cuvinte, el și-a arătat ostilitatea față de regulile democratice din această emisferă, față de liderii liberali și democrații din această emisferă care încearcă să îmbunătățească viața popoarelor lor, și el însuși s-a asociat într-un mod foarte intim cu blocul sino-sovietic, și și-a manifestat dorința de a răspândi influența acestui bloc de-a lungul întregii emisfere - *Department of State Publication 7171, Inter-American Series 66, April 1961* - <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63>

³² Claude Delmas, *op. cit.*, pp. 63-64.

³³ *Scântea*, Anul XXX, nr. 5139/19 aprilie 1961.

„tehnica militară și situația politică internațională sunt acum de asemenea natură încât orice așa-zis „război mic” poate „stârni o reacție în lanț în toate părțile globului”. Și ca să nu mai existe nicio neclaritate în ceea ce privea poziția Uniunii Sovietice, N. Hrușciov a reiterat intenția „de a acorda poporului cuban și guvernului său întreg ajutorul necesar pentru respingerea atacului armat împotriva Cubei”³⁴.

În concordanță cu politica sa de loialitate față de Moscova, guvernul român a adoptat Declarația cu privire la acțiunile agresive împotriva Cubei, în care se arăta că „alături de toate popoarele iubitoare de pace, Republica Populară Română înfierează și condamnă cu energie acțiunile agresive inspirate și organizate împotriva Cubei de către Statele Unite [...] care poartă întreaga răspundere pentru acțiunile militare și pentru consecințele grave pe care continuarea acestora le-ar putea avea pentru securitatea și pacea generală”. În finalul declarației, guvernul român s-a arătat solidar cu declarația guvernului sovietic și a arătat că „va sprijini întrutotul înfăptuirea măsurilor propuse în această declarație”³⁵.

Poziția României față de atacul împotriva Cubei a fost exprimată și în cadrul O.N.U., unde, la 17 aprilie 1961, reprezentantul permanent al României, Siviu Brucan, arăta că „toate declarațiile oficiale ale S.U.A. făcute în legătură cu Cuba seamănă mai degrabă cu un basm menit să acopere faptele decât cu o politică”. În plus, Siviu Brucan a arătat că „poporul român își exprimă solidaritatea cu eroicul popor cuban, noi suntem alături de guvernul revoluționar cuban în aceste vremuri de grea încercare pentru el și suntem convinși că bravul popor al Cubei va reuși să zdrobească pe invadatori”³⁶.

3.2. Escaladarea crizei cubaneze

În perioada care a urmat invaziei dezastruoase din Golful Porcilor, viața internațională a fost marcată de confruntarea dintre S.U.A. și Uniunea Sovietică asupra unor probleme legate de experiențele cu arme nucleare, dezarmare și încheierea tratatului de pace cu Germania.

Apariția „Zidului Berlinului” în august 1961 și, mai apoi, hotărârea statelor participante la Tratatul de la Varșovia de „întărire continuă” a capacității lor de apărare din septembrie 1961, au tensionat și mai mult relațiile dintre cele două mari puteri.

În acest context, la 30 noiembrie 1961, președintele american John F. Kennedy a autorizat un program secret de acțiune (cunoscut ca „Operațiunea Mongoose”) care urmărea răsturnarea guvernului cubanez, operațiunea urmând a se desfășura sub îndrumarea ministrului Apărării, generalul Edward Lansdale, și a procurorului general, Robert Kennedy³⁷.

La începutul anului 1962, relațiile dintre S.U.A. și Cuba au devenit și mai încordate după ce Organizația Statelor Americane (O.A.S.) în cadrul sesiunii sale de la Punta del Este (Uruguay) a decis excluderea Cubei de la „participarea la sistemul de inter-american” pentru că guvernul cubanez „s-a identificat cu principiile Marxism-Leninismului”, a acceptat „asistență militară de la puteri comuniste extracontinentale”, iar conexiunile sale cu „blocul sino-sovietic sunt în mod clar incompatibile cu securitatea colectivă a sistemului de

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5141/21 aprilie 1961.

³⁶ *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5139/19 aprilie 1961.

³⁷ *Presidential Memorandum, dated November 30, 1961* – <http://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFK>

inter-american”. Cu ocazia aceleiași sesiuni a O.A.S. s-a decis suspendarea comerțului și vânzarea de arme și orice echipamente militare către Cuba.³⁸

Izolarea din ce în ce mai mare a Cubei și spectrul unei noi invazii l-au făcut pe Fidel Castro să caute sprijin la Uniunea Sovietică. În acest sens, la începutul lunii iulie 1962, Raul Castro și o delegație militară cubaneză la nivel înalt au efectuat o vizită la Moscova unde s-a discutat despre posibilitatea instalării unor trupe sovietice și a unor baterii de rachete nucleare pe teritoriul Cubei.

Ca urmare a înțelegerilor stabilite, în perioada care a urmat o serie de cargouri sovietice au început să se deplaseze dinspre Marea Neagră și Marea Baltică către Cuba, ceea ce a stârnit suspiciunea serviciilor secrete americane, din rapoartele acestora reieșind clar că Uniunea Sovietică introduce în secret arme pe teritoriul Cubei.

La începutul lunii septembrie 1962, președintele american John F. Kennedy a emis un avertisment public împotriva introducerii de arme în Cuba și a arătat că Statele Unite ale Americii, în colaborare cu alte state din emisfera vestică, nu vor permite regimului Castro „să exporte scopurile sale agresive prin forță sau amenințarea cu forță” și că amenințarea comunistă va fi prevenită „prin orice mijloace”.³⁹

În replică, la 11 septembrie 1962, guvernul sovietic a adoptat o declarație în care arăta că „Uniunea Sovietică nu a putut să nu țină seama de amenințările imperialiste la adresa Cubei” și, drept urmare, a decis „să acorde asistență frățească poporului cubanez”. În ceea ce privea armele și echipamentele militare livrate Cubei, conform declarației acestea „erau exclusiv pentru scopuri defensive”, iar Uniunea Sovietică nu are nevoie să instaleze arme în nicio altă țară, inclusiv Cuba, deoarece armele nucleare sovietice au forță explozivă foarte mare și rachetele sovietice sunt atât de puternice încât pot transporta aceste focoaase nucleare, motiv pentru care nu este nevoie de a căuta locuri pentru amplasarea lor dincolo de granițele Uniunii Sovietice. În final, se arăta că dacă Statele Unite vor ataca Cuba sau alt „stat iubitor de pace”, atunci acest atac va fi începutul războiului⁴⁰.

Tensiunea americano-cubano-sovietică avea să atingă cote alarmante la 16 octombrie 1962 când, în urma unei misiuni de recunoaștere deasupra Cubei, un avion U-2 a făcut o serie de fotografii din care reieșea foarte clar că pe teritoriul cubanez se construiau rampe de lansare pentru rachete. Acest eveniment a marcat începutul celei mai periculoase perioade din istoria Războiului Rece, când omenirea s-a confruntat cu un real pericol de război nuclear.

Deși îngrijorarea atinsese nivelul maxim, câteva zile președintele american și-a menținut programul său oficial, în paralel având discuții cu consilieri și experți încercând să găsească soluții la această criză fără precedent. Abia la 22 octombrie 1962, președintele Kennedy a ținut un discurs radio-televizat în care a dezvăluit dovezi ale prezenței rachetelor sovietice în Cuba și a anunțat că „pentru apărarea Statelor Unite și a întregii emisfere vestice” au fost luate o serie de măsuri, printre care instituirea unei „carantine” navale în jurul Cubei și, în

³⁸ Resolution VI, adopted on January 31, 1962, at the Eighth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs, which excluded the Government of Cuba from its participation in the Inter-American system - <http://www.oas.org>

³⁹ *Statement by president John F. Kennedy on Cuba, September 4, 1962* - <http://www.jfklibrary.org/Research/Ready-Reference/JFK-Speeches.aspx>

⁴⁰ *The New York Times*, September 12, 1962

plus, a fost sesizat Consiliul de Securitate al O.N.U., care va fi invitat să adopte o hotărâre cu privire la demontarea rapidă și retragerea tuturor armelor sovietice din Cuba sub supravegherea observatorilor O.N.U. Totodată, John F. Kennedy a anunțat că în cazul în care Statele Unite vor fi atacate cu rachete lansate de pe teritoriul cubanez, atunci vor fi lansate rachete cu încărcături nucleare asupra teritoriului Uniunii Sovietice⁴¹.

A doua zi, N. Hrușciiov i-a trimis un mesaj lui J. F. Kennedy în care îi comunica că măsurile anunțate în discursul său sunt „o amenințare gravă la adresa păcii și a securității națiunilor” și constituie o „încălcare a normelor internaționale cu privire la libertatea de navigație în marea liberă, și o acțiune agresivă atât contra Cubei, cât și împotriva Uniunii Sovietice”. La final, liderul sovietic își exprima speranța că guvernul Statelor Unite va avea înțelepciunea să renunțe la aceste măsuri care puteau conduce la „consecințe catastrofale pentru pacea lumii”⁴².

Nici conducerea de la București nu a rămas indiferentă la declarațiile președintelui american și, în completarea punctului de vedere sovietic, a arătat că acțiunile întreprinse de S.U.A. împotriva Cubei „crează o mare primejdie pentru pace și securitate în regiunea Caraibilor și în lumea întreagă”, iar „cercurile imperialiste trebuie să înțeleagă că nu mai pot impune prin forță voința lor altor popoare libere”, deoarece „în zilele noastre popoarele iubitoare de pace și libertate dispun de posibilitatea de a bara calea agresorului”. „Guvernul R.P.R. – se arăta în continuarea declarației – aprobă întrutotul declarația guvernului sovietic din 23 octombrie și consideră că prin aceasta au fost servite interesele păcii, dându-se un avertisment guvernului S.U.A. asupra consecințelor nefaste ale politicii sale pe poziții de forță”⁴³.

Acțiunile de condamnare a măsurilor anunțate de președintele american la 22 octombrie 1962 s-au desfășurat și în cadrul O.N.U. În acest sens, la 24 octombrie 1962, V. A. Zorin (reprezentantul permanent al U.R.S.S. la O.N.U.) a afirmat că prin acțiunile sale, guvernul S.U.A. „este hotărât să pășească la dezlănțuirea directă a unui război nuclear mondial numai pentru a-și îndeplini țelurile agresive față de Cuba”. În plus, „hotărârea S.U.A. cu privire la interceptarea și controlarea navelor altor țări, care se îndreaptă spre litoralul Cubei, duce la o încordare extremă a situației internaționale și constituie un pas spre dezlănțuirea războiului mondial termonuclear, deoarece niciun stat care se respectă nu va permite ca navele sale să fie controlate”. În continuarea intervenției sale, reprezentantul U.R.S.S. a cerut încetarea și anularea măsurilor S.U.A. împotriva Cubei și, totodată, a prezentat un proiect de rezoluție al Consiliului de Securitate al O.N.U. conform căruia erau condamnate acțiunile S.U.A. „menite să încalce Carta O.N.U. și să intensifice primejdia de război” și era solicitată stabilirea unor contacte între S.U.A., Cuba și U.R.S.S. „în vederea începerii tratativilor în scopul normalizării situației și, prin aceasta, înlăturarea pericolului de izbucnire a războiului”⁴⁴.

⁴¹ *Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, October 22, 1962* - <http://www.jfklibrary.org/Research/Ready-Reference/JFK-Speeches>

⁴² *Chairman Khrushchev's Letter to President Kennedy, October 23, 1962* - <http://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct23/>

⁴³ *Declarația Guvernului R.P.R. privind acțiunile agresive ale S.U.A. împotriva Cubei - Scântea, Anul XXXII, nr. 5692/25 octombrie 1962.*

⁴⁴ *Scântea, Anul XXXII, nr. 5692/25 octombrie 1962.*

Punctul de vedere sovietic a fost susținut și de Mircea Malița, șeful delegației române la O.N.U., care a declarat că „acțiunile agresive ale S.U.A. împotriva Cubei reprezintă o încălcare flagrantă a principiilor și prevederilor Cartei O.N.U.”, motiv pentru care „membrii Națiunilor Unite care au semnat convențiile de la Geneva cu privire la regimul mării libere, nu pot să asiste la o asemenea încălcare brutală a acestora, fără să condamne pe cel ce le încalcă”. În plus, diplomatul român a arătat că „guvernul și poporul român condamnă acțiunile agresive ale Statelor Unite împotriva eroicei Cube, acțiuni care constituie nu numai încălcări ale drepturilor popoarelor la pace, la libertate și la independență națională, dar și provocări care pot să împingă omenirea într-un război general [...] delegația română sprijină întrutotul proiectul de rezoluție prezentat de delegația U.R.S.S. care conține măsuri concrete și eficiente destinate să soluționeze grava problemă dezbătută de Consiliul de Securitate și va vota în favoarea sa”⁴⁵.

Au urmat trei zile de tensiune extremă, poate cele mai tensionate din istoria Războiului Rece, dar cu toate acestea nu a avut loc niciun incident care ar fi putut declanșa ostilitățile între cele două superputeri. În urma unei tentative de reconciliere lui U Thant (Secretarul general al O.N.U.), a avut loc un schimb de scrisori între N. Hrușciov și J.F. Kennedy, corespondență în urma căreia s-a ajuns la un compromis.

Într-o scrisoare din 26 octombrie 1962, N. Hrușciov i-a propus președintelui american o reglare a diferendului în următoarele condiții: sovieticii vor declara că navele care se îndreaptă spre Cuba nu vor transporta niciun fel de armament, iar americanii vor declara că nu vor invade Cuba și nici nu vor susține alte forțe care ar intenționa să invadeze Cuba, caz în care necesitatea prezenței specialiștilor militari sovietici în Cuba ar dispărea⁴⁶.

În scrisoarea de răspuns, datată 27 octombrie 1962, J.F. Kennedy arăta că propunerile sovietice „par, în general, acceptabile”, dar a subliniat că pentru începerea discuțiilor este necesară oprirea oricărei activități la rampele de lansare a rachetelor din Cuba și, în același timp, luarea unor măsuri ca acestea să devină inoperabile.

Tot pe 27 octombrie 1962, N. Hrușciov a trimis o a doua scrisoare președintelui american în care arăta disponibilitatea Uniunii Sovietice de a-și retrage rachetele din Cuba în schimbul promisiunii că, la rândul lor, Statele Unite își vor retrage rachetele instalate în Turcia⁴⁷.

Ca urmare a acestei scrisori, în aceeași noapte, Robert Kennedy s-a întâlnit în secret cu ambasadorul sovietic Anatoli Dobrynin, ocazie cu care s-au stabilit bazele unei viitoare înțelegeri: Uniunea Sovietică își va retrage rachetele din Cuba sub supravegherea Organizației Națiunilor Unite, în schimbul promisiunii Statelor Unite că nu va invade Cuba. În plus, s-a ajuns și la o înțelegere secretă suplimentară, conform căreia Statele Unite erau de acord să-și retragă în cele din urmă rachetele din Turcia.

La numai câteva ore după ce impusese un fel de schimb între rachetele sovietice din Cuba și cele americane din Turcia, în mod surprinzător N. Hrușciov a acceptat pur și simplu condițiile lui J.F. Kennedy fără a mai condiționa retragerea rachetelor nucleare

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ *Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 26, 1962*
<http://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26>

⁴⁷ *Letter From President Kennedy to Chairman Khrushchev, October 26, 1962*
<http://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct27>

americane din Turcia. Astfel, la 28 octombrie 1962, N. Hrușcirov a declarat că având în vedere angajamentul președintelui american că nici Statele Unite și nici alt stat din emisfera vestică nu vor ataca și invada Cuba, dispar și motivele pentru care Uniunea Sovietică a decis să acorde asistență Cubei împotriva unei agresiuni. În consecință, Uniunea Sovietică va opri construcția instalațiilor militare sovietice și va lua măsuri pentru demontarea și reatrierea acestora⁴⁸.

În replică, J.F. Kennedy a făcut o declarație în care a salutat decizia lui N. Hrușcirov, arătând că „este gestul unui adevărat om de stat”, iar retagerea rachetelor sovietice reprezintă „o importanță și constructivă contribuție pentru pace”⁴⁹.

În ciuda detensionării situației și evitării unui pericol nuclear, înțelegerea dintre cele două mari puteri a stârnit protestele vehemente ale cubanezilor, atât din partea guvernului de la Havana, cât și din partea contrarevoluționarilor. Astfel, Fidel Castro a declarat că încheierea unui acord cu privire la o țară mică fără a ține seama de aceasta este o umilire motiv pentru care s-a considerat insultat de către N. Hrușcirov. De cealaltă parte, contrarevoluționarii anticomuniști s-au arătat extrem de dezamăgiți, în acest sens președintele Consiliului Revoluționar Cubanez, Jose Miro Cordona, declarând că „Statele Unite au cumpărat pacea cu prețul trădării poporului cubanez [...] este un al doilea și cu mult mai mare dezastru față de cel din Golful Porcilor”⁵⁰.

În ciuda împotrivirii lui Fidel Castro în ceea ce privea retragerea armelor sovietice și a refuzului acestuia de a permite observatorilor O.N.U. să inspecteze teritoriul cubanez, la 20 noiembrie 1962, au fost retrase ultimele bombardiere sovietice, fapt ce a făcut ca Statele Unite să pună capăt „carantinei” navale instituite Cubei⁵¹. Astfel, criza a fost depășită, cel puțin la nivel politic, iar pentru moment a fost îndepărtat pericolul unei confruntări militare. Cu toate acestea, cele două blocuri antagonice erau departe de a găsi o rezolvare definitivă a problemei, forța sau amenințarea cu forța rămânând în continuare, în mod paradoxal, mijloace pentru asigurarea păcii.

Pe durata întregii crize a rachetelor nucleare din Cuba, conducerea de la București a susținut acțiunile Moscovei și, prin aceasta, menținerea „unității de monolit” a statelor socialiste. Atitudinea României față de criza rachetelor din Cuba sau alte crize internaționale desfășurate în aceeași perioadă, a fost descrisă cel mai bine chiar de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, care, cu ocazia aniversării a 15 ani de la proclamarea R.P.R., a declarat că „piatra unghiulară a întregii activități a Republicii Populare Române pe plan internațional este politica de prietenie, alianță și colaborare frățescă cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste, politica de întărire continuă a lagărului socialist”⁵².

Cu toată „uniunea de vederi” dintre statele socialiste, în urma crizei rachetelor din Cuba, liderii comuniști de la București au constatat că România putea fi atrasă fără voia ei într-o confruntare nucleară. În plus, modul în care Uniunea Sovietică înțelegea să-și impună punctele de vedere atât în Organizația Tratatului de Varșovia, cât și în C.A.E.R., a făcut ca,

⁴⁸ <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/john-fitzgerald-kennedy/chairman-khrushchev-to-president-kennedy-october-28-1962.php>

⁴⁹ *President Kennedy's public statement, October 28, 1962* - <http://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct28/>

⁵⁰ Claude Delmas, *op. cit.*, p. 143.

⁵¹ *Statement Announcing the End of the Cuban Naval Quarantine, November 20, 1962* - http://www.jfklink.com/speeches/jfk/publicpapers/1962/jfk515_62.html

⁵² *Scântea*, Anul XXXII, nr. 5758/30 decembrie 1962.

începând cu anul 1963, să apară primele divergențe româno-sovietice, care au fragilizat susținerea necondiționată a Moscovei și, totodată, apariția primelor poziții independente românești.

4. Poziția României față de conflictul sovieto-chinez

4.1. Aspecte generale privind conflictul sovieto-chinez

Conflictul sovieto-chinez se înscrie printre crizele care au avut un impact major asupra relațiilor internaționale din cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea. Cu un început modest, conflictul sovieto-chinez a evoluat în mod constant, devenind o problemă a întregii lumi comuniste.

Pentru a putea înțelege poziția României față de conflictul sovieto-chinez, trebuie mai întâi cunoscute și înțelese cauzele declanșării acestui conflict.

Punctul de plecare în disputa sovieto-chineză la reprezentat Congresul al XX-lea al P.C.U.S. din februarie 1956 și „raportul secret” prezentat de Nichita Hrușciiov, în care au fost denunțate cultul personalității și crimele lui I.V. Stalin. Impactul condamnării publice a lui Stalin a fost diferit de la o țară la alta, depinzând de caracteristicile naționale și de situația politico-economică. Destalinizarea a avut efecte imediate în Polonia și Ungaria, culminând cu evenimentele din toamna anului 1956.

În țările în care conducerea de partid nu a fost serios amenințată, liderii s-au aliniat formal poziției Moscovei și, în același timp, au intensificat epurările din partid și înăbușirea oricărei opoziții, acesta fiind și cazul României. Cea mai afectată de inovațiile Congresului al XX-lea al P.C.U.S. și, în special, de apropierea sovieto-iugoslavă a fost conducerea de la Tirana, liderii albanezi bazându-și politica tocmai pe ostilitatea față de Iugoslavia și pe dictatura internă. Deoarece critica cultului personalității îi era adresată și lui Enver Hodja, acesta a rămas un admirator al lui Stalin și a exprimat unele îndoieli asupra justiției politicii lui N. Hrușciiov, pe care a numit-o „revizionistă”.

Reacțiile Beijingului în urma Congresului al XX-lea al P.C.U.S. au fost mult mai nuanțate decât cele ale Tiranei, liderii comuniști chinezi percepând critica la adresa lui Stalin ca pe un atac la bazele teoretice și practice ale construirii socialismului, în care un loc central îl ocupa problema dictaturii proletariatului. În plus, liderii comuniști chinezi au fost nemulțumiți de faptul că prin dezvăluirea greșelilor lui Stalin „se oferise posibilitatea reacționarilor din lumea întreagă să dezbată cu bucurie autocritica P.C.U.S.” și, prin aceasta, ocazia de a discredita Uniunea Sovietică și celelalte partide comuniste⁵³.

În ciuda rezervelor față de deciziile adoptate la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., liderii chinezi au dorit să păstreze o relație apropiată cu Uniunea Sovietică dar, în același timp, au hotărât să urmeze un drum propriu de edificare a socialismului în funcție de specificul național, caracterizat de sfidarea conducerii sovietice și provocarea acesteia la întrecere, atât în plan politic, cât și ideologic. Disputa „ideologică” sovieto-chineză avea să se transforme în scurt timp într-o relație tensionată între cele două țări, în special, după incidentele dintre China și India din vara anului 1959, când Uniunea Sovietică a evitat să se implice în acest conflict și, mai mult, a acordat Indiei un credit pe cinci ani în valoare de 385 milioane dolari⁵⁴.

⁵³ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011, p. 89.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 224.

Anul 1960 va marca debutul confruntărilor deschise între Uniunea Sovietică și China, momentul izbucnirii acestora fiind Congresul al III-lea al P.M.R., desfășurat în perioada 20-25 iunie 1960, eveniment la care au participat numeroase figuri cheie ale comunismului mondial.

Bazându-se pe loialitatea conducerii P.M.R., N. Hrușciov a decis să folosească evenimentul de la București pentru a critica conducerea P.C. Chinez atât cu privire la atitudinea avută față de unele probleme „esențiale ale politicii internaționale, în special în problemele păcii și războiului”, cât și la „metodele dăunătoare practicate” în politica internă. Singura delegație care nu s-a situat de partea Moscovei în această critică a fost cea albaneză, conducătorul acesteia Enver Hodja, refuzând să condamne P.C. Chinez .

Deteriorarea relațiilor dintre Uniunea Sovietică și China s-a accentuat în toamna anului 1960, când guvernul sovietic a anunțat că dorește să-și retragă toți specialiștii din China (inclusiv experții militari), în paralel cu anularea unilaterală a unor contracte economice și încetarea furnizării de echipamente și materiale către China. Având în vedere susținerea pe care Albania o arătase Chinei în polemica sovieto-chineză, sovieticii au recurs la presiuni economice refuzând să le mai acorde albanezilor ajutoare, totodată, reducând schimburile comerciale și obligându-i pe aceștia la rambursarea anticipată a unor credite.⁵⁵

Anul 1961 a fost marcat de intensificarea polemicii între cele două tabere, China și Albania pe de o parte, iar de cealaltă parte Uniunea Sovietică.

Tensiunile dintre Albania și Uniunea Sovietică au izbucnit la reuniunea de la Moscova a Comitetului Politic Consultativ al Organizației Tratatului de la Varșovia (28-29 martie 1961), ocazie cu care reprezentantul Albaniei a solicitat să se discute despre incidentele petrecute la baza navală de la Vlorë între personalul sovietic și cel albanez. În urma unui schimb de replici dure, reprezentantul Albaniei a părăsit lucrările Comitetului Politic Consultativ, iar participanții rămași au adoptat o rezoluție secretă în care acuzau Albania de încălcarea articolelor 3 și 5 din Tratat⁵⁶ și s-a luat hotărârea retragerii forțelor maritime militare sovietice din baza navală de la Vlorë.

A urmat un incident la consfătuirea de la Moscova a primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din țările participante la Tratatul de la Varșovia (3-5 august 1961), când Albania a trimis o delegație cu nivel de reprezentare mai scăzut, șeful acesteia fiind Ramiz Alia, fapt ce a constituit pretextul ca sovieticii să refuze prezența reprezentanților albanezi la ședință, aceștia fiind obligați să părăsească lucrările încă din prima zi. În acel context, reprezentantul Chinei Liu Xiao și-a exprimat dezaprobarea față de acțiunea orchestrată de N. Hrușciov arătând că „niciun partid nu are dreptul să interzică reprezentanților unui alt partid să participe la o întâlnire”⁵⁷.

În octombrie 1961 a avut loc un eveniment important pentru comunismul mondial: Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., la care N. Hrușciov s-a angajat într-o nouă campanie împotriva lui Stalin (cunoscută și ca „a doua destalinizare”) și i-a atacat public pe albanezi pentru activitățile lor „schismatice, fracționiste și subversive” în mișcarea comunistă mondială, etichetând conducerea de la Tirana ca fiind „o clică de farisei calomnatori”, mai

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 241-242.

⁵⁶ *Resolution of the Political Consultative Committee (PPC), adopted at the 1961 meeting in Moscow with regard to the incidents and alleged attack on the naval base at Vlorë* - Parallel History Project on Cooperative Security (PHP), www.php.isn.ethz.ch

⁵⁷ Lorenz M. Luthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Publisher: Princeton University Press, 2008, p. 205.

periculoși „chiar decât inamicii declarați”. Ciu En-lai, în calitate de conducător al delegației chineze, a exprimat nemulțumirile Chinei față de critica adusă conducerii albaneze, arătând că: „Condamnarea publică unilaterală a unui partid frățesc nu contribuie la unitate și nu ajută la rezolvarea problemelor. Prezentarea publică în fața dușmanului a disputelor dintre partidele frățești și țările frățești nu poate fi privită ca o abordare serioasă marxist-leninistă”⁵⁸.

Conflictul sovieto-chinez a continuat și în anii următori, pozițiile celor două state rămânând inconciliabile. Îndepărtarea lui N. Hrușciov de la putere în octombrie 1964 nu a ameliorat relațiile dintre cele două state, ba chiar acestea au devenit și mai tensionate culminând cu o dispută asupra frontierelor și cu incidente armate.

Nu o să insistăm în continuare asupra evoluției conflictului sovieto-chinez, mai interesantă pentru tema cercetării noastre fiind poziția adoptată de România de-a lungul anilor față de cele două state care și-au disputat supremația în lumea comunistă.

Astfel, de-a lungul polemicii dintre Uniunea Sovietică și China, poziția României față de acest conflict a evoluat de la susținerea necondiționată a punctelor de vedere sovietice în perioada 1960-1962 (fapt ce a condus la o răcire considerabilă a relațiilor româno-chineze), la o retragere tacită din aceasta dispută pe parcursul anului 1962, pentru ca în contextul deteriorării relațiilor româno-sovietice (1963-1964) să se producă o apropiere de China care a început să ocupe un loc tot mai important în politica externă a României, ea reprezentând o garanție a independenței în politica externă și un sprijin în fața tendințelor autoritare ale Uniunii Sovietice.

4.2. Atitudinea României față de conflictul sovieto-chinez între anii 1960-1962

Deși în faza incipientă a conflictului sovieto-chinez conducerea de la București a încercat să păstreze o poziție echidistantă, începând cu anul 1960 a fost atrasă în această polemică și, datorită dependenței de sprijinul economic sovietic, a înclinat balanța în favoarea Uniunii Sovietice. Astfel, cu ocazia consfățuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești, desfășurată la 24 iunie 1960, la București, Gheorghe Gheorghiu-Dej a prezidat ședința în care N. Hrușciov a criticat dur conducerea P.C. Chinez, acest moment marcând începutul confruntărilor deschise între sovietici și chinezi și, totodată, răcirea relațiilor româno-chineze.

Referindu-se la acest episod, Gheorghe Gheorghiu-Dej a susținut punctul de vedere sovietic, arătând că la întâlnirea reprezentanților partidelor comuniste „au fost criticate cu fermitate și principialitate pozițiile tovarășilor chinezi în probleme esențiale ale politicii internaționale, în special în problemele păcii și războiului, au fost combătute metodele dăunătoare practicate și au fost făcute eforturi perseverente, tovarășești, de a convinge pe tovarășii chinezi să renunțe la părerile lor greșite și să se ralieze la pozițiile comune ale mișcării comuniste”. Totodată, liderul comunist român a afirmat că sprijinirea poziției sovietice „este un izvor de mare satisfacție” pentru Partidul Muncitoresc Român, prin acest gest dându-se dovadă de „principialitate și fermitate în combaterea încercărilor tovarășilor chinezi de a discredita Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și a slăbi unitatea mișcării comuniste puse la grea încercare”. În plus, Gheorghiu-Dej a subliniat „însemnătatea deosebită” a întâlnirii de la București, care „a prevenit pericolul răspândirii concepțiilor

⁵⁸ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, op.cit., pp. 257-258.

nemarxiste ale tovarășilor chinezi și a dat o mare contribuție la întărirea unității mișcării comuniste mondiale pe baza principiilor marxist-leniniste”⁵⁹.

Angajarea conducerii de la București alături de sovietici în conflictul cu chinezii a devenit și mai elocventă în toamna anului 1960 cu ocazia consfățuirii de la Moscova a reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești. Așa cum era de așteptat, marea majoritate a partidelor comuniste participante au „criticat cu tărie” poziția adoptată de P.C. Chinez și au condamnat „metodele folosite de tovarășii chinezi în relațiile lor cu alte partide frățești”, metode „care constituie o încălcare a principiilor leniniste în relațiile dintre partide, o imixtiune în treburile altor partide”. De asemenea, au luat act cu „indignare justificată” de faptul că „linia greșită a tovarășilor chinezi în probleme esențiale ale luptei pentru pace și socialism a fost urmată întocmai de reprezentanții Partidului Muncii din Albania”.

Față de aceste luări de poziție, Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat în ședința plenară a C.C. al P.M.R. din decembrie 1960 că „toate criticile adresate tovarășilor chinezi s-au făcut într-un mod principial, argumentat, în spirit tovarășesc”. Caracterizând atmosfera din timpul consfățuirii, Gheorghiu-Dej arăta că la discursurile lui N. Hrușciov „numai chinezii, albanezii, precum și coreenii, indonezienii, malaiezienii și thailandezii n-au aplaudat și nu s-au ridicat în picioare”, fapt care nu a făcut decât să „stârnească o furtună și mai puternică de aplauze, exprimând deplina sprijinire de către aproape toate delegațiile a ideilor și aprecierilor cuprinse în aceste cuvântări”. În ceea ce privea atitudinea delegațiilor chineze și albaneze față de cea română, Gheorghiu-Dej a descris starea de încordare arătând că relațiile erau de așa natură încât „te simțeai prost” și, în plus, „treceau pe lângă noi de parcă nici nu ne vedeau, parcă eram inexistenți”⁶⁰.

Congresul al IV-lea al Partidului Muncii din Albania (desfășurat în februarie 1961) a fost scena unor noi tensiuni, delegațiile având puncte de vedere diferite asupra unor probleme internaționale și a relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești. După cum reiese din raportul delegației române la acest congres, luările de cuvânt ale liderilor albanezi „au abundat în declarații fățarnice și diversioniste”, din acestea reieșind „o ură puternică împotriva politicii duse de Comitetul Central leninist al P.C.U.S. în frunte cu tovarășul Hrușciov, împotriva Comitetelor centrale ale majorității partidelor frățești, între care și partidul nostru”. Ceea ce a fost mai important - în opinia autorilor raportului - a fost faptul că în cuvântarea sa delegația chineză a calificat Partidul Muncii din Albania și Comitetul Central în frunte cu Enver Hodja drept „marxist-leniniste, internaționalist proletare, ducând o politică justă, care reprezintă aplicarea creatoare a marxism-leninismului” și, totodată, a făcut aprecierea că „C.C. al P.M.A. în frunte cu Hodja ține sus drapelul revoluționar al marxism-leninismului și dă o mare contribuție la apărarea purității marxism-leninismului”⁶¹. Ca o concluzie generală asupra lucrărilor, în raportul delegației române se arăta că „din întreaga desfășurare a Congresului și din tot ce am văzut și am auzit în Albania, este limpede că politica C.C. al P.M.A. nu are nimic în comun cu tezele Declarației de la Moscova, cu concepția despre caracterul epocii contemporane și actualul raport de

⁵⁹ *Stenograma ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 19-20 decembrie 1960* - A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 52/1960, ff. 34-63.

⁶⁰ *Ibidem*

⁶¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 81/1961, ff. 1-20.

forțe pe scară internațională, cu lupta pentru a rezolva într-un mod nou, în folosul popoarelor, problemele arzătoare ale vieții internaționale și mai ales problema păcii și a războiului”. În plus, în raport se arată că se confirmă pe deplin aprecierea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej că „în fruntea P.M.A. s-a instalat o bandă de provocatori, de naționaliști și aventurieri, care au pus mâna pe conducere și domină prin minciuni cu privire la relațiile lor cu mișcarea comunistă mondială, prin ațâțarea deșănțată a naționalismului și prin agresivitate periculoasă înveșmântată în țipete antiimperialiste, prin cultul personalității, șantaj și teroare internă”⁶².

Deoarece pozițiile exprimate de liderii albanezi și cei sovietici au rămas inflexibile, relațiile dintre cele două țări s-au deteriorat rapid. Întreruperea relațiilor economice cu Albania, retragerea ambasadorului sovietic Josef Shikin de la Tirana (19 august 1961) și retragerea forțelor maritime militare sovietice din baza navală de la Vlorë, au fost primele măsuri luate de conducerea sovietică pentru pedepsirea albanezilor.

Criticile aduse de N. Hrușciov conducerii albaneze cu ocazia Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. (în două discursuri la 17 și 27 octombrie 1961), au provocat o reacție dură din partea delegației chineze care și-a exprimat dezaprobarea față „condamnarea publică a unui partid frățesc”. Pus în fața acestei situații, conducătorul delegației românești, Gheorghe Gheorghiu-Dej, a fost nevoit să exprime o poziție publică. În acest sens, în luările sale de cuvânt, Gheorghiu-Dej a criticat conducerea P.M.A. pentru „îndepărtarea de la linia generală a mișcării comuniste” și pentru atacurile „furibunde” ale liderilor albanezi împotriva Uniunii Sovietice. Totodată, Gheorghiu-Dej a contrazis și punctul de vedere chinez, potrivit căruia discutarea publică în cadrul congresului a atitudinii P.M.A. ar fi dăunat coeziunii lagărului socialist⁶³.

În urma acestor luări de poziție, relațiile dintre Albania și R.P. Română s-au înrăutățit, fapt ce a făcut ca, tot în luna octombrie 1961, ambasadorul României la Tirana, Gheorghe Velcescu, să fie rechemat definitiv în țară. După o lună și jumătate, la 15 decembrie 1961, Ministerul Afacerilor Interne român informa conducerea partidului despre faptul că: „Ambasada albaneză, sub directa îndrumare a ambasadorului Rapi Gjermani și a primului secretar Çuçi Skender, a tradus în mai multe limbi (inclusiv în limba română) și a multiplicat în sute de exemplare unele documente elaborate de conducerea Partidului Muncii din Albania, după Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. Documentele sunt intitulate: «Declarația C.C. al P.M.A.» și «Marxism-leninismul va triumfa», având un pronunțat caracter dușmănos și diversionist. Ambasada albaneză a organizat apoi difuzarea acestor documente”⁶⁴.

Având în vedere „atitudinea dușmănoasă a conducătorilor albanezi” și, totodată, faptul că Guvernul U.R.S.S. rechemase personalul Ambasadei și al Agenției economice de la Tirana, guvernul R.P.R. a hotărât să nu mai trimită la Tirana un nou ambasador în locul celui rechemat deoarece „acesta, în timpul misiunii sale, a fost supus unui regim de urmărire ostentative din partea organelor albaneze” și având în vedere „atacurile repetate

⁶² *Ibidem*

⁶³ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, op.cit., p. 263.

⁶⁴ Gavriil Preda, Petre Opreș, *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1954-1968)*, vol. 1, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011, p. 415.

ale conducătorilor albanezi împotriva conducătorilor R.P. Române”, pe viitor „reprezentarea Republicii Populare Române la Tirana să fie la nivel de însărcinat cu afaceri a.i.”⁶⁵.

4.3. Evoluția atitudinii României față de conflictul sovieto-chinez între anii 1962-1964

Refuzul chinezilor și albanezilor de a recunoaște supremația P.C.U.S. în mișcarea comunistă și muncitorească mondială, a complicat și mai mult situația lagărului comunist, mai ales că de ceva vreme începuseră să apară o serie de tensiuni și în cadrul Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.)⁶⁶, ca urmare a intenției Uniunii Sovietice de a impune specializarea pe ramuri a economiilor statelor membre și crearea unui organ unic de planificare.

Astfel, începând cu anul 1962, datorită faptului că modelul de dezvoltare economică asumat de România nu corespundea cu noile tendințe care se conturau în cadrul C.A.E.R., conducerea de la București va începe să ia poziție împotriva „concepțiilor integraționiste”, promovând ideea că, dat fiind nivelul de dezvoltare diferit al statelor membre C.A.E.R., era necesară o tratare diferențiată a problemelor legate de dezvoltarea economică.

Chiar dacă, în concepția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, dezvoltarea economică a României trebuia să fie bazată pe o relație cordială cu Uniunea Sovietică (aceasta fiind un furnizor de sprijin economic și materii prime necesare industriei interne), liderul comunist român nu excludea și colaborarea cu statele occidentale. După cum a declarat la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările membre C.A.E.R. de la Moscova (6-7 iunie 1962), Gheorghiu-Dej considera că o colaborare economică cu statele capitaliste este „necesară și utilă”, aceasta putând fi folosită „în slujba progresului economic și tehnico-industrial” și, totodată, ar putea fi „o formă de luptă pentru promovarea principiilor coexistenței pașnice în relațiile internaționale”⁶⁷.

Acest punct de vedere a fost reiterat de Gheorghiu-Dej în cadrul ședinței a C.C. al P.R.M. din 11 iunie 1962, ocazie cu care s-a discutat despre modul cum trebuie abordate pe viitor relațiile din cadrul C.A.E.R. și relațiile cu statele capitaliste. În acest sens, liderul P.R.M. a arătat că pe viitor este nevoie de mai multă inițiativă în cadrul C.A.E.R. „pentru a trage maximum de avantaje” și, totodată, să se pună accent pe modernizarea industriei prin achiziționarea celor mai moderne utilaje și linii tehnologice de pe plan internațional, în acest sens fiind necesare „progrese mai substanțiale în relațiile politice cu țările occidentale”⁶⁸.

Luările de poziție ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej nu i-au fost pe plac lui N. Hrușciov, acesta neacceptând să fie contrazis de un conducător care începuse să „iasă din rând” și care-l călca tot mai des pe nervi. Hotărât să-i „aducă pe calea cea bună” pe liderii comuniști

⁶⁵ *Ibidem*, p. 417.

⁶⁶ Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.) a fost creat în anul 1949, ca o ripostă la Planul Marshall și crearea Organizației Europene de Cooperare Economică (O.E.C.E.) de către statele occidentale, scopul acestei organizații fiind schimbul de experiență economică, extinderea ajutorului economic între membri și acordarea unui sprijin reciproc constând în materii prime, produse alimentare, echipamente, utilaje etc. – Dan Vătăman, *Organizații europene și euroatlantice*, București, Editura C.H. Beck, 2009, p. 570.

⁶⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 29/1962, f. 265.

⁶⁸ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez (1957-1965)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2004, pp. 171-174.

români, între 18-25 iunie 1962, N. Hrușciov a efectuat o vizită în România, ocazie cu care prin discuții contradictorii asupra greutății optime de tăiere a porcilor și a densității la care trebuia cultivat porumbul, a criticilor asupra industriei românești sau prin gesturile sale neprotocolare, N. Hrușciov i-a înfuriat foarte tare pe liderii P.R.M. și în loc să îmbunătățească relațiile bilaterale mai rău le-a tensionat.

Cu toate acestea, pe tot parcursul anului 1962, conducerea de București a continuat să susțină Uniunea Sovietică în confruntarea cu „imperialiști capitaliști”, în special în timpul crizei rachetelor din Cuba. Chiar dacă au evitat să arate public, liderii comuniști români au fost nemulțumiți de modul „aventurist” în care N. Hrușciov a gestionat această criză, mai ales că România nu fusese consultată așa cum prevedea articolul 3 din Tratatul de la Varșovia⁶⁹.

Insistența sovieticilor de a înființa un organ unic de planificare în cadrul C.A.E.R. și opoziția constantă a românilor care considerau acest demers ca pe o încălcare a suveranității naționale, au făcut ca începând cu anul 1963 să se producă o tensionare a relațiilor româno-sovietice.

După cum reiese din stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.R.M. din 26-27 februarie 1963, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că înființarea unui organ unic de planificare ar însemna „știrbirea suveranității naționale” și „un amestec în treburile interne ale altei țări”, motiv pentru care „nu se poate face nicio concesie față de aceste propuneri”⁷⁰.

Având în vedere vehemența cu care românii își apărau punctele de vedere și nedorind o nouă polemică în cadrul blocului comunist, la 26 mai 1963, sovieticii au trimis o delegație la București sub conducerea lui Nikolai Podgornii, membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S., care a avut misiunea de a aranja o întâlnire între Gheorghiu-Dej și Hrușciov în scopul „stingerii oricărei neînțelegeri”.

După cum reiese din stenograma discuțiilor dintre delegația sovietică și liderii P.R.M., Gheorghiu-Dej a arătat că România nu dorea „să deschidă o ceartă” cu Uniunea Sovietică și, totodată, i-a cerut să transmită conducerii sovietice că partea română era de acord cu întâlnirea, dar cu condiția ca aceste discuții să fie sistematice. În plus, liderul P.R.M. și-a exprimat îngrijorarea pentru situația generală din cadrul mișcării comuniste internaționale, reiterând ideea renunțării la polemica deschisă între Uniunea Sovietică și China.⁷¹

Dezacordurile tot mai vizibile dintre România și Uniunea Sovietică și, totodată, retragerea tacită a liderilor români din polemica sovieto-chineză au condus la o îmbunătățire a relațiilor româno-chineze. Acestea au devenit și mai cordiale după ce, la 20 iunie 1963, liderii comuniștii români au decis publicarea în „Scânteia” a unui rezumat al scrisorii trimise de C.C. al P.C. Chinez către C.C. al P.C.U.S. intitulată „*Propuneri în legătură cu linia generală a mișcării internaționale comuniste*”, un document care conținea punctele de vedere ale comuniștilor chinezi în legătură cu chestiunile fierbinți care afectau lumea comunistă. Decizia publicării unor extrase din această scrisoare a enervat conducerea sovietică deoarece nicio altă țară din lagărul comunist, cu excepția Albaniei, nu a îndrăznit

⁶⁹ Conform articolului 3 din Tratatul de la Varșovia, părțile contractante trebuiau să se consulte „neîntârziat” asupra tuturor problemelor internaționale importante care afectau „interesele lor comune” și, ori de câte ori, se ivea „primejdia unui atac armat împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului”.

⁷⁰ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 4/1963, f. 31.

⁷¹ Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză. Demersuri sovietice (1963)”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2001, pp. 187-189.

să o publice. La declarațiile liderilor P.C.U.S. conform cărora publicarea scrisorii ar contribui la adâncirea polemicii sovieto-chineze și, prin aceasta, ar fi pus sub semnul întrebării unitatea lagărului socialist, conducerea de la București a motivat că orice partid comunist are dreptul să-și exprime propriile păreri, aceasta nefăcând în niciun fel unitatea mișcării comuniste internaționale⁷².

Astfel, spre sfârșitul anului 1963, deși relațiile dintre România și China se îmbunătățiseră substanțial, liderii comuniști români nu au dorit o sfidare fățișă a Uniunii Sovietice și trecerea în tabăra chineză, ci au adoptat o poziție de neutralitate, încercând chiar să-și asume rolul de mediator.

În acest context, la 13 februarie 1964, C.C. al P.M.R. a primit din partea C.C. al P.C.U.S. o scrisoare prin care se aducea la cunoștință că plenara C.C. al P.C.U.S. în curs de desfășurare luase hotărârea de a pune în discuție problema divergențelor cu P.C. Chinez, urmând ca raportul și materialele plenarei să fie făcute publice.

Simțind oportunitatea unei oferte de mediere, chiar a doua zi, conducerea P.M.R. a trimis câte o scrisoare conducerilor P.C.U.S. și P.C.C. în care se arăta că „ascuțirea polemicii în legătură cu divergențele existente va face inevitabilă sciziunea deplină a mișcării comuniste internaționale și a lagărului socialist”. În consecință, în scrisoarea adresată C.C. al P.C.U.S. era exprimată îngrijorarea și, totodată, era adresat „un apel tovarășesc, insistent” de a nu da publicității materialele plenarei în legătură cu divergențele cu P.C.C. Același apel „tovarășesc, insistent” a fost adresat și chinezilor pentru „a pune capăt neîntârziat polemicii publice cu P.C.U.S. și alte partide frățești”⁷³.

Atât C.C. al P.C.U.S., cât și C.C. al P.C.C. au răspuns pozitiv la propunerile românești, motiv pentru care C.C. al P.M.R. a decis trimiterea unei delegații în China în frunte cu Ion Gheorghe Maurer. Vizita delegației române în Republica Populară Chineză s-a desfășurat în perioada 3-12 martie 1964. Referitor la această vizită, mai târziu în amintirile sale, Ion Gheorghe Maurer a negat că ar fi avut vreo misiune de mediere, afirmând: „Nu m-am dus acolo ca să mediez conflictul rușilor cu chinezii. M-am dus cu scopul de a face China să înțeleagă politica noastră ca o politică de ieșire de sub hegemonia sovietică. Să câștigăm, deci, sprijinul Chinei. Când am ajuns la Pekin, Mao Tze-dun m-a primit foarte prost, convins probabil, și el, că eu vin în China ca să sprijin interesele sovieticilor. Mai m-a și întrebat: «Voi, românii, de partea cui sunteți?» și eu am răspuns: «De partea marxism-leninismului». Am avut după aceea zece zile de discuții cu Zhou Enlai, primul ministru. A fost timp suficient să-i explic politica României în ceea ce privește U.R.S.S și, în general, - ceea ce se întâmplă în România. I-am spus și că pentru a ieși de sub hegemonia sovieticilor avem nevoie de sprijinul Chinei”⁷⁴. De remarcat este faptul că la întoarcerea din China,

⁷² Documentul comuniștilor chinezi conținea unele puncte de vedere care erau pe placul conducerii de la București, printre care contestarea hegemoniei Uniunii Sovietice în cadrul lumii comuniste. În acest sens, în documentul chinez se arăta că relațiile dintre țările socialiste, fie ele mari sau mici, trebuie să se bazeze pe principiile completei egalități, a respectului integrității teritoriale, suveranității și independenței, al neintervenției în treburile interne și, totodată, fiecare țară trebuie să aibă un drum propriu în construirea socialismului în concordanță cu propriile realități și condiții – *A Proposal Concerning the General Line of the International Communist Movement* - <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/proposal.htm>

⁷³ Pentru textul celor două scrisori a se vedea Florian Banu, Liviu Țăranu, *op. cit.*, pp. 18-19.

⁷⁴ Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturie despre stalinizarea României*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 176.

delegația română a făcut o escală în Crimeea, pentru a-l întâlni pe N. Hrușciov care se afla în concediu. Ion Gheorghe Maurer a apreciat că oprirea în Uniunea Sovietică a fost „act de curtoazie diplomatică”, pentru a completa ulterior că ocolirea conducerii sovietice ar fi oferit un pretext acesteia să interpreteze vizita în China ca pe un act ostil și să „pedepsească” România⁷⁵.

Concluzionând asupra evoluției relațiilor sovieto-chineze în urma vizitei delegației române în China, în ședința Biroului Politic al C.C. al P.R.M. din 2 aprilie 1964, Gheorghiu-Dej arăta: „Exprim aici convingerea fermă că continuarea polemicii îi va împinge pe chinezi și mai mult pe linia de a trece la atacuri din ce în ce mai ascutite împotriva P.C.U.S. și a tovarășului Hrușciov. A rezultat clar din discuțiile pe care delegația partidului nostru le-a avut cu delegația chineză că chinezii cer să fie atacați, doresc foarte mult să fie atacați de P.C.U.S. pentru că, după cât se pare, altfel nu au argumente suficiente pentru a continua atacurile lor împotriva P.C.U.S. După ce au provocat toată această furtună de atacuri, le va fi foarte greu să dea înapoi [...] Noi socotim în continuare că polemica trebuie să înceteze pentru a se crea climatul unor discuții constructive. Chiar în situația când se duce o polemică, după părerea noastră aceasta trebuie să se păstreze la un cadru fără invective, epitete, înjurături. Dacă cele două partide vor socoti să continue polemica pe aceeași linie ca și până acum, n-au decât s-o continue. Noi, după părerea mea, va trebui să ascultăm, să urmărim desfășurarea polemicii, dar să nu participăm la ea”⁷⁶.

Având în vedere reînceperea polemicii sovieto-chineze, Gheorghiu-Dej și-a exprimat dezamăgirea arătând că „în condițiile date nu mai este cazul să se facă un nou apel pentru încetarea polemicii din partea partidului nostru, noi am făcut tot ce ne-a stat în putință, din dorința sinceră de a găsi soluții pentru încetarea polemicii”. Caracterizând situația ca fiind „la temperatură înaltă”, Gheorghiu-Dej a înaintat propunerea de a se informa activul de partid cu privire la „scopurile pe care le-a urmărit partidul prin intervențiile făcute pentru încetarea polemicii și rezultatele obținute” și să se exprime, totodată, dezaprobarea față de continuarea polemicii. Mai mult chiar, liderul P.R.M. a propus întocmirea unei declarații cuprinzătoare în legătură cu poziția partidului față de problemele fundamentale ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale, argumentând în acest sens: „Noi avem baza morală să spunem public părerile noastre în așa fel încât aceasta să privească pe oricine – și P.C.U.S. și P.C.C.”. În ceea ce privea modul în care această declarație trebuia concepută, Gheorghiu-Dej spunea: „Materialul să fie în așa fel întocmit încât să nu rezulte că îi criticăm pe unii sau pe alții pentru că, după părerea mea, a spune că numai o parte este de vină ar fi nejust. Trebuie însă să criticăm fără adresă acele năravuri, acele metode nejuste care ne-au frământat, care au constituit obiect de preocupare pentru conducerea partidului nostru. În tratarea acestor probleme, să ne păstrăm la un cadru principial. Spre sfârșitul materialului, ca o romanță care sună plăcut la ureche, să avem apelul nostru pentru încetarea polemicii”⁷⁷.

⁷⁵ *Ibidem*, p.177.

⁷⁶ *Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.R.M. din 2 aprilie 1964*, în Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”*. Cum s-a adoptat declarația de independență a României?, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 24.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 26-29.

5. Declarația din aprilie 1964 – punct de cotitură în politica externă a României

5.1. Redactarea și adoptarea Declarației din aprilie 1964

În baza propunerilor lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, chiar de a doua zi, a început redactarea unui material care s-a concretizat în „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, cunoscută și ca „Declarația din aprilie 1964”. Pentru pregătirea Declarației au fost constituite mai multe colective de lucru, fiecare dintre acestea urmând a se concentra pe o anumită problemă, pentru ca, în final, materialele pregătite să fie analizate de o echipă redacțională coordonată de Nicolae Ceaușescu, Secretarul C.C. al P.M.R. pe probleme organizatorice.⁷⁸

Odată pregătit, documentul a fost supus dezbaterii în cadrul Plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. desfășurată în perioada 15-22 aprilie 1964, prin aceasta subliniindu-se faptul că reprezenta punctul de vedere al întregului partid și nu doar al conducerii acestuia, în acest sens fiind invitat la plenară un larg activ de partid.

În ceea ce privește lucrările Plenarei lărgite a C.C. al P.M.R., acestea s-au concentrat, în prima fază, asupra unui material informativ cu privire la rezultatele recent încheiatei vizite a delegației P.M.R. în China, Coreea de Nord și Uniunea Sovietică. După cum reiese din stenograma întâlnirii, pe parcursul informării făcute de Andrei Păcuraru (membru supleant al C.C. al P.M.R. și șeful Direcției Treburilor C.C.), Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți participanți la plenară au făcut unele completări și precizări în strânsă legătură cu relațiile dintre statele socialiste, discuțiile prelungindu-se destul de mult⁷⁹.

După opt zile de dezbateri, conștienți de impactul pe care îl va avea ședința plenară a C.C. al P.M.R., participanții la lucrări au adoptat în unanimitate „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”. Ca o concluzie înainte de închiderea plenarei, referindu-se la importanța acesteia, Leonte Răutu a spus: „În viața partidului nostru plenara aceasta este un mare eveniment. Și pentru că am căzut de acord să nu exagerăm în modestie, socot că putem spune că ea va fi și un însemnat eveniment al vieții întregii mișcări comuniste și muncitorești internaționale [...] Putem să ne mândrim că partidul nostru se manifestă ca o forță activă a mișcării comuniste, a vieții ideologice, o forță activă a luptei pentru rezolvarea problemei hotărâtoare care stă în momentul de față pentru întreaga mișcare comunistă: preîntâmpinarea sciziunii, salvagardarea și întărirea unității ei”⁸⁰.

⁷⁸ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, op.cit., p. 332.

⁷⁹ Acest fapt reiese și din intervenția lui Gheorghiu-Dej, care în timpul discursului lui Nicolae Guină (ambasadorul român la Moscova), l-a întrerupt pe acesta spunându-i: „Mata câte pagini mai ai? Eu te rog foarte mult să te restrângi”. N. Guină de parcă nu l-ar fi auzit a continuat să-și expună punctul de vedere, ceea ce l-a făcut pe Gheorghiu-Dej să insiste: „Sări, te rog. Redă părțile mai interesante, mai palpitate”, pentru ca după câteva minute să răbufnească: „Sfârșește, măi!” - *Stenograma Plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. din 15-22 aprilie 1964*, în Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”. Cum s-a adoptat declarația de independență a României?*, București, Editura Enciclopedică, 2004, pp. 212-213.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 285.

5.2. Conținutul Declarației din aprilie 1964

Textul Declarației este axat pe două probleme principale: definirea caracterului relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești și definirea relațiilor dintre statele socialiste, fiind invocate următoarele principii de drept internațional: independență și suveranitate, egalitate în drepturi, neamestecul în treburile interne, avantaj reciproc și întraajutorare.

Declarația este structurată pe șapte capitole după cum urmează:

I. Acțiunea partidului nostru în vederea încetării polemicii publice;

II. Epoca noastră, epoca trecerii de la capitalism la socialism;

III. Apărarea păcii, cauza vitală a întregii omeniri;

IV. Sistemul mondial socialist, factor determinant al dezvoltării istorice;

V. Mișcarea de eliberare națională parte integrantă a procesului revoluționar mondial;

VI. Mișcarea comunistă internațională, cea mai influentă forță politică a contemporaneității;

VII. Pentru salvagardarea unității și coeziunii mișcării comuniste internaționale.

5.3. Impactul internațional al Declarației din aprilie 1964

Adoptarea Declarației din aprilie 1964 a reprezentat un moment de referință în afirmarea României pe scena internațională legitimând noul curs al politicii externe românești. Totodată, momentul aprilie 1964 a reprezentat un punct de cotitură pentru evoluția ulterioară a României în cadrul C.A.E.R. și a Tratatului de la Varșovia, acțiunile românești punând sub semnul întrebării hegemonia Uniunii Sovietice în sfera sa de influență. Astfel, conducerea de la București a exploatat conjunctura creată de conflictul sovieto-chinez în interesul propriu, pentru afirmarea suveranității naționale și dobândirea unei identități proprii în relațiile internaționale.

Cu toate acestea, conducerea de la București nu a forțat o ruptură în relațiile sale cu Uniunea Sovietică. Discuțiile din timpul Plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. în care s-a adoptat Declarația din aprilie 1964 relevă faptul că se dorea în continuare o colaborare în cadrul Tratatului de la Varșovia dar, în același timp, se insista pe un statut de egalitate⁸¹. Obiectivul fixat de Gheorghe Gheorghiu-Dej fusese recâștigarea suveranității, ca după aceea relațiile româno-sovietice să se poată dezvolta ca între două state egale care își urmăresc propriile interese.

Ecourile Declarației din aprilie 1964 nu s-au lăsat prea mult așteptate, cu atât mai mult cu cât autoritățile de la București au publicat documentul integral în ziarul „Scânteia” la doar câteva zile de la Plenara lărgită a C.C. al P.M.R.⁸²

⁸¹ Emblematic pentru atitudinea românească sunt cuvintele lui Gheorghe Gheorghiu-Dej care, în cadrul discuțiilor din timpul Plenarei, s-a referit la poziția lui Nikita Hrușciiov în legătură cu lumea capitalistă, afirmând: „Este adevărat că facem parte din Tratatul de la Varșovia, ne unim forțele împotriva imperialismului, dar așa ceva nu se poate. Acesta ar vrea să se schimbe, să-i transforme pe toți în subalterni. Cum spunea Hrușciiov odată: ei, ce este Greciko, este comandantul suprem al forțelor aliate, însă eu sunt mai mare în timp de război, în timp de război eu sunt generalissim. Noi nu putem fi de acord cu așa ceva. Comandantul suprem al forțelor noastre armate este partidul nostru, Comitetul nostru Central. Acesta este forța de care ar trebui să se țină seama.” – A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 16/1964, f. 157.

⁸² „Scânteia”, An XXXIII, nr. 6239/26 aprilie 1964.

În ceea ce privește reacțiile Moscovei la Declarația P.M.R., în primele zile conducerea sovietică a adoptat o atitudine rezervată, evitând să ia o atitudine oficială. Acest aspect reiese din telegramele ambasadorului român la Moscova, Nicolae Guină, care informa că C.C. al P.C.U.S. dăduse o serie de instrucțiuni personalului sovietic de la sediul C.A.E.R., conform cărora lucrătorii sovietici trebuiau să adopte o atitudine pasivă față de Declarație și de diminuare a importanței problemelor pe care acest document le ridică.

Aceeași atitudine rezervată a fost adoptată și de restul statelor socialiste, excepție făcând Iugoslavia, reprezentanții iugoslavi în România apreciind punctele de vedere cuprinse în Declarația P.M.R. și, totodată, arătând că în multe cazuri acestea erau identice cu cele ale Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia (U.C.I.)⁸³.

În ceea ce privește impactul Declarației P.M.R. în statele occidentale, spre deosebire de statele socialiste, interesul a fost foarte mare, iar conținutul documentului a creat o impresie pozitivă. Rapoartele diplomaților britanici din România semnalau desfășurarea a numeroase adunări unde, pe lângă conținutul documentului amintit, se aduceau și argumente legate de politica sovietică de exploatare economică, de amestec în treburile interne ale partidului și țării. În același material informativ se observa că afirmațiile acuzatoare nu erau publicate și nici cuprinse în buletine informative, ceea ce arăta că guvernul de la București nu dorea să ofere dovezile acțiunilor sale de mobilizare a populației. Cele mai intense speculații s-au făcut însă asupra semnificațiilor și urmărilor „Declarației” în politica României. Unii dintre observatorii politici au văzut în această acțiune preambulul unei spectaculoase reorientări prin îndepărtarea de blocul comunist. Ținând seama de cele observate, autorul raportului către Foreign Office spunea: *„Concluzionând, cred eu, poate fi numai aceea că România este hotărâtă să-și asigure și să-și păstreze o completă independență de acțiune, dar în interiorul lumii comuniste, în interiorul Pactului de la Varșovia și, în măsura în care i se permite, în C.A.E.R., cu care m-a asigurat ministrul Afacerilor Externe, România intenționează să continue cooperarea pe baza respectării suveranității”*⁸⁴.

Ca urmare a impactului pozitiv pe care l-a avut Declarația P.M.R. în plan internațional, în scurt timp poziția României pe arena internațională s-a întărit considerabil, dovezi fiind vizitele delegațiilor guvernamentale românești în unele state occidentale, printre acestea putând fi amintite vizita în Franța a delegației conduse de Ion Gheorghe Maurer (președintele Consiliului de Miniștri) și cea în S.U.A. a delegației conduse de Gheorghe Gaston Marin (vicepreședinte al Consiliului de Miniștri). Ambele delegații au urmărit stabilirea unor contacte politice la nivel înalt și, prin aceasta, îmbunătățirea relațiilor bilaterale și, în același timp, încheierea unor acorduri comerciale care să permită dezvoltarea economică a României.

Astfel, Declarația din aprilie 1964 a deschis o nouă cale în politica externă a României, reprezentând totodată și „testamentul politic” al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. După cum remarca Paul Niculescu Mizil, politica externă promovată în perioada de după 1965 „nu se poate explica fără Dej și fără Declarația din 1964”⁸⁵.

⁸³ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, op.cit., p. 341.

⁸⁴ Mihai Retegan, *1968 din primăvară până în toamnă*, București, Editura RAO, 1998, pp. 47-51.

⁸⁵ Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 145.

6. Concluzii

Datorită situației contradictorii în care s-a găsit la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și cu toate că s-a alăturat coaliției Națiunilor Unite participând activ la război împotriva Germaniei și a aliaților ei, României nu i-a fost recunoscut statutul de stat cobeligerant, fiind tratată ca un stat învins. Astfel, în pofida nerecunoașterii cobeligeranței, a caracterului nedrept sau exagerat al multor articole din Tratatul de Pace, la 10 februarie 1947, România a semnat tratatul „nerăbdătoare să-și reia, cu un ceas mai curând, locul în mijlocul celorlalte state ale lumii”.

Cu toate că prin semnarea Tratatului de Pace România a ieșit de sub regimul impus de către Convenția de Armistițiu și a devenit, oficial, un stat suveran și independent, în perioada care a urmat țara noastră a evoluat într-un cadru prestabilit de către Marile Puteri și a intrat în sfera de influență a Uniunii Sovietice, care și-a impus propriul model de organizare și conducere politico-statală.

Intervenția sovietică în viața politică românească a condus la afirmarea Partidului Comunist și creșterea rolului acestuia în conducerea societății, acest partid fiind sprijinit și dirijat de la Moscova prin directive teoretice, politice și organizatorice, prin însăși prezența trupelor sovietice pe teritoriul României, prezență care a constituit un puternic factor de presiune.

Toate acestea au condus la angajarea României într-o nouă etapă istorică care avea să dureze aproape patru decenii și jumătate – etapa socialist totalitară sau comunistă.

În primii ani postbelici situația României nu s-a diferențiat cu mult de cea a celorlalte „democrații populare” din Europa Centrală și de Est, aceasta fiind caracterizată de implicarea brutală a Uniunii Sovietice și servilismul comuniștilor români, care și-au asumat misiunea construirii socialismului după modelul stalinist.

După moartea lui I.V. Stalin atitudinea conducerii de la București a început să se schimbe, ceea ce a făcut ca la Congresul al II-lea al Partidul Muncitoresc Român (decembrie 1955) să se vorbească pentru prima dată de „calea românească” de construire a socialismului, despre necesitatea „adaptării marxism-leninismului la condițiile reale ale țării” și despre respectarea principiilor suveranității, egalității și neamestecului în treburile interne.

Raportul prezentat de N.S. Hrușciov la cel de al XX-lea Congres al P.C.U.S. (februarie, 1956) prin care a condamnat ororile și crimele epocii staliniste a reprezentat un moment de cotitură în relațiile dintre Uniunea Sovietică și restul statelor socialiste.

Ca și ceilalți lideri comuniști, Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost profund afectat de demascarea cultului personalității lui Stalin, dezvăluirile lui Hrușciov oferind o ocazie ideală pentru o schimbare a conducerii de partid. Temerile sale erau întemeiate întrucât lupta pentru putere în cadrul P.M.R. nu se sfârșise odată cu eliminarea deviaționiștilor Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, în partid mai existând figuri importante care i-ar fi putut submina poziția, printre care Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi (aceștia făcând parte din delegația română la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.).

Comportarea exemplară a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej pe timpul crizei ungare și, mai ales, implicarea sa în rezolvarea „afacerii Imre Nagy”, au făcut ca acesta să beneficieze în anii următori de tot sprijinul Moscovei, reușind astfel să elimine pesoanele incomode din conducerea partidului și astfel să-și consolideze poziția în cadrul ierarhiei puterii comuniste de la București. Pentru a preveni pe viitor astfel de amenințări, Gheorghe Gheorghiu-Dej a

elaborat o strategie care avea ca obiective principale, pe de o parte, consolidarea propriei poziții și asigurarea stabilității politico-economice interne a țării, iar pe de altă parte, dobândirea unei independențe față de Moscova și limitarea pe cât posibil a ocaziilor în care sovieticii să-și impună punctele de vedere în politica internă românească.

Decis să câștige încrederea „fratelui mai mare” de la răsărit, Gheorghe Gheorghiu-Dej a urmat fidel linia politică a Moscovei și a răspuns disciplinat la toate inițiativele Uniunii Sovietice, fapt ce a făcut ca, în scurt timp, să-i convingă pe sovietici că le este profund devotat, motiv pentru care Gheorghiu-Dej a obținut nu numai mână liberă în consolidarea propriei poziții, ci unele recompense politice, economice sau strategice, cum ar fi retragerea trupelor sovietice în anul 1958.

Pentru România, retragerea trupelor sovietice a reprezentat un prim pas în afirmarea propriei identități, căpătând un atu în conturarea unei politici proprii, conforme cu interesul național. Ieșirea de sub hegemonia sovietică a dat posibilitatea restabilirii legăturilor cu statele occidentale, acestea începând să privească cu interes acțiunile României.

Pentru sovietici, a fost o ocazie de a obține maximum de foloase propagandistice, acest act fiind prezentat ca o inițiativă sovietică menită să demonstreze sinceritatea politicii lor de destindere, ca un exemplu care ar fi trebuit urmat și de statele occidentale.

Pe plan internațional autoritățile române au încetat să se mai alinieze automat la politica promovată de Uniunea Sovietică, adoptând o atitudine proprie. Astfel, începând cu anul 1958, poziția adoptată de România într-o serie de probleme concrete din activitatea Organizației Tratatului de la Varșovia a fost mult mai tranșantă și, pe măsura accentuării politicii de desprindere de sub tutela Moscovei, liderii de la București au început să ia tot mai deschis poziție față de încercările Uniunii Sovietice de a-și subordona Organizația Tratatului de la Varșovia.

Pentru conducerea de la București a devenit tot mai clar că principiile înscrise în Tratatul de la Varșovia (respectarea independenței și suveranității statelor participante și neamestecul în afacerile lor interne) nu erau respectate și că punerea în practică a acestora nu constituia o prioritate pentru sovietici, care patronau practic conducerea Alianței.

Invocând prevederile articolelor 3 și 4 din Tratatul de la Varșovia, care prevedeau consultarea părților contractante asupra problemelor internaționale de interes comun și a măsurilor ce trebuiau luate de comun acord pentru întărirea păcii și securității internaționale, reprezentanții români au apreciat că au existat situații grave când problemele nu au fost analizate în Comitetul Politic Consultativ, iar măsurile nu au fost adoptate după consultarea prealabilă a statelor participante, cu toate că problemele în discuție afectau în mod direct securitatea națională a acestora.

În aceste condiții, considerând că relațiile dintre aliați trebuiau perfecționate, reprezentanții români în cadrul Organizației au arătat că Statutul adoptat în 1956 este depășit și se impunea modificarea lui. De asemenea, românii au avut un punct de vedere distinct și în ceea ce privește conducerea Forțelor Armate Unite la război, nefiind de acord cu propunerea ce dădea dreptul Comandantului-șef de a controla și comanda trupele din compunerea Forțelor Armate Unite, de a disloca aceste forțe pe teritoriile statelor participante și de a le redisloca în funcție de situație. În acest sens, partea română a propus ca dislocarea trupelor să fie stabilită numai de comun acord de către statele membre, iar

condițiile de dislocare și staționare să fie reglementate, încă din timp de pace, prin acorduri bilaterale între statele respective, aprobate de organele constituționale competente.

Cu toate că în cadrul acestui intens efort pentru perfecționarea relațiilor din cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia românii au avut o poziție distinctă, ceilalți membri mulțumindu-se să împărtășească punctele de vedere sovietice, în toată perioada de existență a Organizației conducerea de la București nu a pus vreodată sub semnul întrebării necesitatea existenței Organizației Tratatului de la Varșovia, în numeroase ocazii dând asigurări că România își va îndeplini obligațiile ce-i revin în caz de agresiune „imperialistă”.

Noua orientare politică a autorităților române s-a materializat în aprilie 1964, când Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. a adoptat Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Acesta a reprezentat un moment de referință în afirmarea României pe scena internațională legitimând noul curs al politicii externe românești. Totodată, momentul aprilie 1964 a reprezentat un punct de cotitură pentru evoluția ulterioară a României în cadrul C.A.E.R. și a Tratatului de la Varșovia, acțiunile românești punând sub semnul întrebării hegemonia Uniunii Sovietice în sfera sa de influență.

Cu toate acestea, conducerea de la București nu a forțat o ruptură în relațiile sale cu Uniunea Sovietică, discuțiile din timpul Plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. (15-22 aprilie 1964) relevând faptul că se dorea în continuare o colaborare în cadrul Tratatului de la Varșovia dar, în același timp, se insista pe un statut de egalitate.

Obiectivul fixat de Gheorghe Gheorghiu-Dej fusese recâștigarea suveranității, relațiile româno-sovietice putând să se dezvolte ca între două state egale care își urmăresc propriile interese. După moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (martie 1965) și preluarea treptată a puterii în partid și în stat de către Nicolae Ceaușescu, acest deziderat a continuat să marcheze politica conducerii de la București. Acest fapt reiese și din modul în care Nicolae Ceaușescu s-a raportat la conflictul sino-sovietic, divergențele dintre cele două state neafectând relațiile strânse dintre România și China.

Având în vedere cele prezentate mai sus, se poate afirma că în primii ani de funcționare ai Organizației Tratatului de la Varșovia, autoritățile de la București s-au subordonat în totalitate conducerii sovietice, pentru ca mai apoi, în contextul afirmării identității naționale, să încerce să se opună politicii de bloc dictate de Uniunea Sovietică. Astfel, noua postură de „aliat rebel” i-a permis României să ia tot mai deschis poziție față de modul în care Uniunea Sovietică înțelegea să folosească în interes propriu Organizația Tratatului de la Varșovia, reprezentanții țării noastre fiind singurii care au contestat dominația și controlul sovietic, în timp ce reprezentanții Poloniei, Ungariei, Germaniei de Est, Cehoslovaciei și Bulgariei au continuat să se alinieze, fără rezerve, în spatele sovieticilor. Cert este că, în condițiile Războiului Rece, păstrându-și identitatea națională și afirmându-și suveranitatea, România a acționat pentru rezolvarea pe cale pașnică a problemelor apărute atât pe continentul european, cât și în lume, pronunțându-se pentru colaborarea în plan comercial, economic și tehnico-științific, militând, în același timp, pentru neproliferarea armelor nucleare și propunând înghețarea și reducerea treptată a bugetelor militare și desființarea concomitentă a celor două blocuri militare rivale.

Bibliografie*Lucrări generale/Studii/Articole*

1. Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”*. Cum s-a adoptat declarația de independență a României?, București, Editura Enciclopedică, 2004;
2. Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001;
3. Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez (1957-1965)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2004;
4. Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză. Demersuri sovietice (1963)”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2001;
5. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova: politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez (1956-1965)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011;
6. Claude Delmas, *Crizele din Cuba (1961-1962)*, București, Editura Corint, 2003;
7. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul C.C. al P.M.R. cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al II-lea și Congresul al III-lea cu privire la planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960-1965 și la schița planului economic de perspectivă pe 15 ani – 20 iunie 1960*, București, Editura Politică, 1960;
8. Lorenz M. Luthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Publisher: Princeton University Press, 2008;
9. Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, București, Editura Enciclopedică, 1997;
10. Constantin Olteanu, Alesandru Duțu, Constantin Antip, *România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, București, Editura Pro Historia, 2005;
11. Gavriil Preda, Petre Opriș, *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1954-1968)*, vol. 1, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011;
12. Mihai Retegan, *1968 din primăvară până în toamnă*, București, Editura RAO, 1998;
13. Dan Vătăman, *Organizații europene și euroatlantice*, București, Editura C.H. Beck, 2009;

Colecții de documente

14. ****Tratatul de la Varșovia (1955-1975)*, București, Editura Politică, 1976;
15. ****Tratatul de la Varșovia (1955-1980)*, București, Editura Politică, 1981;

Fonduri Arhivistice din Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.)

16. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 52/1960;
17. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 81/1961;
18. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 29/1962;
19. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 4/1963;
20. A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția - Cancelarie, dosar nr. 16/1964;

Ziare/Reviste

21. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5036/7 ianuarie 1961;
22. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5139/19 aprilie 1961;
23. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5141/21 aprilie 1961;
24. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5189/8 iunie 1961;
25. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5192/11 iunie 1961;
26. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5197/16 iunie 1961;
27. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5210/29 iunie 1961;
28. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5218/7 iulie 1961;
29. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5245/3 august 1961;
30. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5248/6 august 1961;
31. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5251/9 august 1961;
32. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5256/14 august 1961;
33. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5265/23 august 1961;
34. *Scânteia*, Anul XXX, nr. 5283/10 septembrie 1961;
35. *Scânteia*, An XXXIII, nr. 6239/26 aprilie 1964;

Surse internet

36. <http://www.jfklink.com/speeches/jfk/publicpapers/1961>;
37. <http://www.chronik-der-mauer.de>;
38. <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63>;
39. <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/proposal.htm>.